ตำราคู่มือประวัติศาสตร์เรียบเรียงตามหลักสูตรของกระทรวงธรรมการ

สำหรับมัธยมตอนปลาย

บูรพประเทศ

ตอน

พระพุทธศาสนา

ผู้รวบรวม

นายชด มหาขันธ์ ครู ร. ร. มัธยม วัดเทพศิรินทร์

นายเพื่อง รัชตพันธุ์ ป. ม. ครู ร. ร. มัธยม วัดเทพศิรินทร์

นายปราโมทย์ จันทวิมล อาจารย์ ร. ร. มัธยม วัดปทุมคงคา

นายกี่ ศุนวัต อาจารย์ ร. ร. มัธยม วัดเทพศิรินทร์

พิมพ์ครั้งที่สอง ๑๐๐๐ ฉะบับ

วันที่ ๒๕ พฤษภาคม พ. ศ. ๒๔๗๔

มีกรรมสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ

ราคาเล่มละ ๕๐ สตางค์

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์ไทยเขษม หน้าวัดราชบพิธ พระนคร

คำนำฉะเพาะตอนนี้

การรวบรวมประวัติศาสตร์ตอน "พระพุทธศาสนา" ผู้รวบรวมได้เก็บข้อความจากหนังสือต่าง ๆ ส่วนตอน "พระพุทธศาสนามาสู่ประเทศสยาม" นั้นได้อาศัยหนังสือ "ตำนานพุทธเจดีย์สยาม" ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ เป็นสำคัญ การรวบรวมได้กระทำโดยรีบร้อนเพื่อหวังจะให้เป็นตำราช่วยเหลือนักเรียนก่อนเข้าสอบไล่ศกนี้ จึงหามีเวลาพอที่จะสอบสวนให้ละเอียดนักไม่ แม้ว่าเกิดมีความบกพร่องใด ๆ ในหนังสือเล่มนี้แล้ว ผู้รวบรวมหวังจะได้รับอภัยจากท่านผู้รู้ทั้งหลายด้วย และจะรู้สึกขอบพระคุณเป็นอันมากต่อท่านผู้ที่ตักเตือนแนะนำในข้อบกพร่องเหล่านี้ให้ผู้รวบรวมทราบ เพื่อเป็นประโยชน์ในคราวที่จะรวบรวมขึ้นใหม่ครั้งหลัง

ในที่สุดผู้รวบรวมรู้สึกในพระมหากรุณาธิคุณ พระกรุณาคุณ และพระคุณแห่งท่านผู้เป็นเจ้าของหนังสือทั้งหลาย อันใช้ในการรวบรวมประวัติศาสตร์ตอนนี้ขึ้นเป็นผลสำเร็จ ทั้งขอขอบพระคุณพระราชธรรมนิเทศและพระชำนาญอนุสาสน์อย่างยิ่ง ในการที่ท่านทั้งสองได้ช่วยตรวจแก้ในข้อบกพร่องต่าง ๆ

วันที่ ๒๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๔

สารบาญ

พระพุทธศาสนา

ประเทศอินเดียในสมัยพุทธกาล	หน้า	๑
มัชฌิมประเทศ	,,	๒
ปัจจันตประเทศ	,,	๓
วรรณ (การแบ่งชั้น) ของชาวอินเดีย	,,	๓
ประวัติของพระพุทธเจ้า	,,	๔
ประสูติ	,,	๔
บรรพชา	,,	๕
พระพุทธเจ้าตรัสรู้อะไร	,,	๗
ปฐมเทศนา	,,	๑๐
พระปรินิพพาน	,,	๑๑
แจกพระสารีริกธาตุ	,,	๑๒
พระรัตนตรัย	,,	๑๓
พระพุทธเจดีย์	,,	๑๔
ธาตุเจดีย์	,,	๑๕
บริโภคเจดีย์	,,	๑๕
ธรรมเจดีย์	,,	๑๖
อุทเทสิกเจดีย์	,,	๑๗

สังคายนา ,, ๑๗
ปฐมสังคายนา (สังคายนาครั้งที่ ๑) ,, ๑๗
ทุติยสังคายนา (สังคายนาครั้งที่ ๒) ,, ๑๙
ตติยสังคายนา (สังคายนาครั้งที่ ๓) ,, ๒๑
การแยกลัทธิในพระพุทธศาสนา ,, ๒๖
ประวัติพระเจ้ากนิษกะ ,, ๒๖
การแยกลัทธิ (หินยาน, มหายาน) ,, ๒๙
การแผ่พระพุทธศาสนาลัทธิมหายาน ,, ๓๑

พระพุทธศาสนามาสู่ประเทศสยาม

ยุคที่ ๑ ลัทธิหินยานอย่างเถรวาท ,, ๓๒
ยุคที่ ๒ ลัทธิมหายาน ,, ๓๔
ยุคที่ ๓ ลัทธิหินยานอย่างพุกาม ,, ๓๖
ยุคที่ ๔ ลัทธิลังกาวงศ์ ,, ๓๘
มูลแห่งการสร้างวัดในประเทศสยาม ,, ๔๑
พระพุทธศาสนาสมัยสุโขทัย ,, ๔๔
พระพุทธศาสนาสมัยศรีอยุธยา ,, ๔๖
พระพุทธศาสนาสมัยธนบุรี ,, ๔๘
พระพุทธศาสนาสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ,, ๕๐

พระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนา เป็นศาสนาสำคัญที่สุดในประเทศสยาม ชาวไทยทั่วไปนับถือพระพุทธศาสนา และยึดถือเป็นศาสนาแห่งชาติด้วย บรรพบุรุษของชาวไทยได้นับถือพระพุทธศาสนาสืบเนื่องกันมา แต่โบราณกาล จนตราบเท่าทุกวันนี้ พระเจ้าแผ่นดิน ผู้ครองประเทศสยาม ตามลำดับมา จึงเป็นพุทธศาสนิก กล่าวคือ ผู้นับถือพระพุทธศาสนา ตั้งพระองค์ไว้ ในตำแหน่งพุทธศาสนูปถัมภก ได้ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาโดยแข็งแรงทุกพระองค์ สมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน บาง พระองค์ ทรงเลื่อมใสใน พระบวรพุทธศาสนา ถึงแก่ได้เสด็จออกทรงผนวชก็มี เช่น พระยาลิไทย กรุงสุโขทัย และสมเด็จพระบรมไตรโลกนารถ กรุงศรีอยุธยา เป็นต้น

ประเทศอินเดียในสมัยพุทธกาล

อินเดีย แต่ครั้ง ดึกดำบรรพ์มา เรียกว่า "ชมพูทวีป" เป็นถิ่นเดิมของพวก "มิลักข" แล้วต่อมามีชนชาติหนึ่งเรียกว่า "อริยกะ" ได้ยกจากแผ่นดินข้างเหนือ ผ่าน ภูเขาหิมาลัย ลงมารุกไล่พวก มิลักข ผู้เป็นเจ้าของถิ่นเดิมให้ถอยแตกร่นหนีไป แล้วเข้าตั้งหลักฐานอยู่ตอนกลางแห่งชมพูทวีปนั้น ชนชาติ อริยกะ นี้ เป็นผู้ มีความรู้และมีอำนาจ มากกว่าพวกเจ้าของถิ่นเดิม จึงสามารถตั้งและปกครองบ้านเมืองอยู่ได้ดีตลอดมา อาศัยเหตุนี้ ชมพูทวีปจึงได้แบ่งออกเป็น ๒ ภาค

๑ มัชฌิมประเทศ คือ แผ่นดินอินเดีย ตอนกลางที่ชนชาติอริยกะ ได้มาตั้งถิ่นฐานอยู่ มีอาณาเขตต์ ดังนี้

๑ ทิศเหนือ ภายในแต่ เนปาล เข้ามา

๒ ทิศตะวันออก ภายในแต่ เบงคอล เข้ามา

๓ ทิศใต้ ภายในแต่ เด็กกาน เข้ามา

๔ ทิศตะวันตก ภายในแต่ บอมเบย์ เข้ามา

แล้วภายหลังต่อมาได้แบ่งแยกออกเป็นหลายประเทศด้วยกัน ใหญ่บ้าง น้อยบ้าง ที่เป็นประเทศใหญ่ในสมัยพุทธกาลนั้น มี ๔ ประเทศ คือ

ก. ประเทศมคธราษฎร์ อยู่ในท้องที่ มณฑล ภาค เบงคอลเดี๋ยวนี้ มีเมืองราชคฤห์เป็นราชธาน พระเจ้าแผ่นดินทรงพระนามว่า พระเจ้าพิมพิสาร แล้วต่อมาถึงพระเจ้าอชาตศัตรู

ข. ประเทศโกสลราษฎร์ อยู่ในมณฑลสหปาลี เดี๋ยวนี้ ต่อมคธราษฎร์ไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ตั้งราชธานีอยู่ ณ เมืองสาวัตถี พระเจ้าปัสเสนทิ เป็นพระเจ้าแผ่นดิน พระโอรสทรงพระนามว่า พระเจ้าวิฑูฑภะ ได้สืบราชสมบัติต่อมา

ค. ประเทศวังสะ อยู่ในมณฑลสหปาลี เดี๋ยวนี้ ทางทิศใต้แห่งโกสลราษฎร์ เมืองหลวงของประเทศนี้ชื่อว่า โกสัมพี มีกษัตริย์ทรงพระนามว่า พระเจ้าอุเทน

ง. ประเทศอวันตี อยู่ในมณฑลมาลวะ เดี๋ยวนี้ ต่อประเทศวังสะมาทางใต้ ราชธานีชื่อว่า อุชเชนี พระเจ้าจันทปัชโชต เป็นใหญ่

นอกจากนี้ ยังมีประเทศน้อย ๆ เช่นอาณาเขตต์ของพวกกษัตริย์ลิจฉวี และอาณาเขตต์ของ มัลลกษัตริย์เป็นต้น อีกหลาย อาณาเขตต์ประเทศน้อย ๆ เหล่านี้ปกครองตัวเองเป็นเอกราชก็มี ที่เป็นประเทศราชของประเทศใหญ่ ประเทศใดประเทศหนึ่งซึ่งกล่าวมาก็มี

๒ ปัจจันตประเทศ คือ ส่วนอื่น ๆ ของชมพูทวีป นอกจากอาณาเขตต์ มัชฌิมประเทศที่กล่าวมา เป็น ที่อาศัยแห่งพวก มิลักขอันไม่ค่อยเจริญนัก

วรรณ (การแบ่งชั้น) ของชาวอินเดีย การแบ่งชั้นคนในชมพูทวีปในยุคนั้น แบ่งออกเป็น ๔ วรรณ (ชั้น) ด้วยกันคือ

<u>วรรณที่ ๑ พราหมณ์</u> หมายเอาผู้รู้พระเวท มีธุระทางฝึกสอนและทำพิธี ศึกษาในทางศาสนา และวิทยาต่าง ๆ

<u>วรรณที่ ๒ กษัตริย์</u> คือ บุคคลที่เกิดใน ตระกูล นักรบ หมายถึงจำพวก เจ้า มีธุระทางปกครองบ้านเมือง ศึกษายุทธวิธี

<u>วรรณที่ ๓ แพศย์</u> คือ จำพวกพลเรือน มีธุระทางทำนาค้าขาย ศึกษาในศิลปกรรม กสิกรรม อุตสาหกรรม และพาณิชยกรรม

<u>วรรณที่ ๔ ศูทร</u> คือ จำพวกคนงาน มีธุระทางรับจ้างทำการงาน ทำของและศึกษาการงานที่จะพึงกระทำด้วยแรง

กษัตริย์ และ พราหมณ์ จัดเป็นชาติสูง แพศย์เป็นชั้นกลาง ศูทรเป็นชั้นต่ำ วรรณทั้ง ๔ นี้ ย่อมไม่ปะปนกัน สมสู่กันแต่ในพวกของตน พวกชั้นสูงก็รังเกียจไม่สมสู่ด้วยพวกอื่น ๆ นอกจากกับวรรณของตนเท่านั้น

ประวัติของพระพุทธเจ้า

๑. ประสติ พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นทีแรกในอินเดีย ศาสดาจารย์ผู้ตั้งพระพุทธศาสนา เรียกว่า พระพุทธเจ้า อันเป็นคำเรียก เมื่อพระองค์ได้ตรัสรู้แล้ว "พุทธ" แปลว่าผู้ตรัสรู้แล้ว ผู้ตื่นแล้ว หรือผู้กอบด้วยความสว่าง พระองค์เป็นพระโอรสของ พระนางสิริมหามายา ผู้เป็นพระอัครมเหสี ของพระเจ้าสุทโธทน ในสกุลโคดม ชาวศากยะ แห่งเมืองกบิลพัสดุ์ ซึ่งอยู่ในสักกชนบท (เดี๋ยวนี้เรียกว่า เนปาล) อันเป็นประเทศราชของแคว้นโกสล (ซึ่งเดี๋ยวนี้เรียกว่า มณฑลอูธ) ประสูติ ณ สวนลุมพินีวัน ซึ่งตั้งอยู่ในแขวงเมืองกบิลพัสดุ์ ขณะเมื่อพระมารดาเสด็จประพาสอุทยานนี้ ในเวลาเช้าของวันวิสาขบูรณมี เพ็ญเดือนหก (วันพระจันทร์เต็มดวงกลางเดือนหก) ก่อนพระพุทธศักราชได้เริ่มนับ ๘๐ ปี พระบิดาทรงขนานพระนามว่า "สิทธัตถ" ฝ่ายพระนางเจ้าสิริมหามายา ผู้เป็นพระมารดา พอประสูติพระโอรสแล้วได้ ๗ วัน ก็สิ้นพระชนม์

ครั้นพระสิทธัตถกุมาร มีพระชนม์เจริญควรจะศึกษาศิลปวิทยาได้แล้ว พระราชบิดา จึงทรงพาไปมอบไว้ ในสำนัก "ครวิศวามิตร" พระองค์ทรงศึกษาได้ว่องไวจนสิ้น ความรู้อาจารย์แล้ว ได้แสดงให้ปรากฏในหมู่พระญาติ ไม่มีราชกุมารอื่น ๆ จะเทียมถึง

พระเจ้าสุทโธทน ได้ทรงเอาพระหฤทัยใส่ในพระโอรสยิ่งนัก ครั้นมื่อพระสิทธัตถ ทรงพระเจริญมีพระชนมายุได้ ๑๖ พรรษา ตามขัตติย-

ราชประเพณี ควร จะมี พระชายา ได้แล้ว พระราชบิดา จึงทรง ตรัสขอ "นางยโสธรา (พิมพา)" อันเป็นพระธิดาแห่งพระเจ้าสุปปพุทธะในเทวทหนคร ซึ่งประสูติแต่ นางอมิตตา พระกนิฐภคินี ของพระเจ้าสุทโธทน มาอภิเษกสมรสเป็นพระชายาของพระสิทธัตถ พระองค์เสวยสุขสมบัติมาจนพระชนมายุได้ ๒๙ พรรษา มีพระโอรสประสูติแต่นางยโสธรา องค์หนึ่ง ทรงพระนามว่า "ราหุล"

๒. บรรพชา ในสมัยนั้นเกิดมีนักปราชญ์เป็นอันมากได้ออกบรรพชา เพื่อแสวงหาโลกุตตรสุข คือ ความสุขอันวิเศษยิ่งกว่าโลกียสุข แล้วได้นำลัทธิที่ตนเห็นดีนั้น มาเที่ยวสั่งสอนมหาชน เพื่อนำให้มหาชนประสพความสุข เช่นเดียวกับตน และพยายามจะกระทำให้คนทั้งหลายเห็นว่าลัทธิของตนนั้นดีกว่าลัทธิอื่น ๆ ดังเช่นศาสนาพระเวท (พราหมณ์) และศาสนานิครนถ์ (ไชน) นักปราชญ์เหล่านี้เมื่อมีผู้คนนับถือลัทธิของตนมากขึ้นจึงได้ชื่อว่า ศาสดา ดังเช่น "พระมหาวีระ" อันเป็นศาสดาตั้งศาสนานิครนถ์ขึ้น

เนื่องด้วย พระสิทธัตถ มี พระอัธยาศัย ประกอบ ด้วย พระเมตตากรุณามาก ทรงปรารถนาจะยังพระชนมชีพให้สำเร็จประโยชน์แก่ มหาชนมากที่สุด ทั้งได้ทรงรอบรู้ ในลัทธิต่าง ๆ ของ ศาสดาทั้งหลาย เป็นอย่างดี ทำให้พระองค์เกิด ความคิด เบื่อหน่าย ต่อฐานะ กษัตริย์อัน ลุ่มหลง อยู่ด้วยโลกียสุข จึงได้เสด็จหนีออกไปบรรพชา เมื่อพระชนมายุได้ ๒๙ พรรษา เพื่อแสวงหาทางที่สามารถจะนำมนุษย์ ให้ถึงซึ่งความสุขอันแท้จริง ยิ่งกว่าที่ศาสดาอื่น ๆ ได้กระทำมาแล้ว

ในการที่พระองค์เสด็จออกบรรพชาครั้งนี้ คราวแรกได้ทรงพระดำริว่า ลัทธิต่าง ๆ ที่คณาจารย์ได้สั่งสอนกันอยู่ในเวลานั้น ถ้าได้ทรงทดลองดูจะเป็นอุบายให้พระองค์สำเร็จพระประสงค์ได้บ้างกระมัง จึงได้เสด็จไปต่างด้าวเข้าเขตต์ประเทศ มคธ ทรงยอมพระองค์เป็นศิษย์อยู่ในสำนัก "อาฬารดาบส" และ "อุททกดาบส" ซึ่งในสมัยนั้นมหาชนนับถือว่า เป็นคณาจารย์ใหญ่โดยลำดับ ขอศึกษาลัทธิของท่าน ท่านก็สั่งสอนตามลัทธิจนสิ้นเชิงแล้วสรรเสริญพระสิทธัตถว่า มีความรู้เสมอท่าน จึงชวนให้อยู่ด้วยช่วยกันสั่งสอนหมู่ศิษย์ต่อไป แต่พระองค์ทรงปฏิเสธเพราะพระองค์ได้ทรงทดลองในลัทธินั้น ๆ ทุกอย่างแล้ว เห็นว่าไม่ใช่ทางที่จะทำให้สมพระประสงค์อันแท้จริง ครั้นทรงพระดำริดังนั้นแล้ว ก็เสด็จออกจากสำนักดาบส ทั้งสอง เที่ยวไปใน มคธชนบท จนถึงตำบลอุรุเวลา ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา อันเป็นที่ รมณียสถาน มีธารน้ำใสอยู่ใกล้ ๆ และมีไม้ใหญ่ พอเป็นที่อาศัยร่มได้ เหมาะแก่การที่จะเสด็จอยู่โดยสงัดไม่มีคนรบกวน

เมื่อทรงเลือกได้ที่เหมาะแล้ว ก็ทรงบากบั่นลองบำเพ็ญตบะโดยอาการต่าง ๆ ที่นิยมกันในสมัยนั้นว่าเป็นของดี มีทรงอดอาหารจนซูบผอมอย่างที่เรียกกันโดยศัพท์สามัญว่า "หนังหุ้มกะดูก" และทรงทรมานพระองค์ โดยวิธีต่าง ๆ เป็นต้น ภายหลังทรงเล็งเห็นว่า การทรมานพระองค์เช่นนั้น เป็นการประกอบความเหน็ดเหนื่อยแก่ตนเปล่า ๆ ไม่เป็นประโยชน์เลย เพราะทุกขเวทนาแห่งร่างกายอย่างมากนั้น กลับทำให้ใจมัวไปนึกถึงเสียแต่ในส่วนความไม่สบาย และความเดือดร้อน

หรือเมื่อยเจ็บ ไม่สามารถกระทำใจให้แน่วแน่ได้ ส่วนทางตรงกันข้าม ที่พระองค์ได้เคยทรงกระทำมาแล้วแต่กาลก่อน กล่าวคือ เสวยโลกียสุข ก็ทรงทราบแน่ชัดแล้วว่าเป็นข้าศึกแก่ความสงบ เพราะเมื่อสิ่งใดทำให้เพลิดเพลิน ก็เป็นเหมือนบ่วงอันคล้องและผูกมัดใจไว้ มิให้แน่วแน่ลงได้ เมื่อทรงเล็งเห็นชัดในสองข้อนี้แล้ว จึงเลือกดำเนิรในทางกลาง คือ กลับเสวยพระกระยาหารโดยปกติ ไม่ทรงอดต่อไปอีก การที่พระองค์ทรงกระทำในทางกลางนั้นเอง เป็นทางที่นำพระองค์ไปสู่ความสำเร็จถึงพระนิพพานสมพระประสงค์เป็นพระพุทธเจ้า ได้ตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณ เล็งเห็นความจริงอันประเสริฐ เมื่อพระชนมายุได้ ๓๕ พรรษา คือ ก่อนพระพุทธศักราชเริ่มนับ ๔๕ ปี พระองค์ได้ตรัสรู้ ใน ราตรี แห่งวันวิสาขบูรณมี (เพ็ญเดือนหก) ภายใต้ร่มพระศรีมหาโพธิ (ต้นโพธิ) นับเวลาตั้งแต่พระองค์ออกบรรพชา จนตรัสรู้เป็นเวลา ๖ ปี

๓. พระพุทธเจ้าตรัสรู้อะไร พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้เล็งเห็นความจริงอันประเสริฐ ธรรม (ความจริง) วิเศษ อันพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ และได้ทรงสั่งสอนผู้อื่นให้รู้ตามนั้น เรียกว่า "จตุราริยสัจจ" (อริยสัจจ์ ๔) คือ ความจริงอย่างสูง มีอยู่ ๔ ประการ

๑. <u>ทุกขะ (ทุกข์)</u> ได้แก่ความเกิด แก่ เจ็บ ตาย ความโศก ความร่ำไร รำพัน ความเจ็บกาย ความเสียใจ ความคับแค้นใจ ความประสพด้วยสิ่งที่ไม่เป็นที่รักทั้งหลาย ความพลัดพรากจากสิ่งที่รักทั้งหลาย ความไม่สมปรารถนา ฯ ล ฯ

๒. <u>ทุกขสมุทัย (สมุทัย)</u> คือ เหตุที่ทำให้เกิดความทุกข์ทั้งหลาย อันได้กล่าวมาในข้อหนึ่ง ได้แก่ "ตัณหา" คือ ความอยากได้ หรือ อยากพ้น อย่างรุนแรง พยายามดิ้นรนขวนขวายในทางให้ได้สมอยาก ตัณหานี้แบ่งออกเป็น ๓ อย่าง

ก. **กามตัณหา** คือ ความอยากได้คน ของ หรือ ความสุขสมบูรณ์ ความพอใจซึ่งยังไม่ได้ และความหมกมุ่นมัวเมาอยู่ในสิ่งนั้น ๆ อันตนได้แล้ว

ข. **ภวตัณหา** คือ ความอยากให้มีชีวิตอยู่ในภพนี้ด้วยอำนาจความอาลัย ความอยากเกิดในภพที่ตนปรารถนาต่อไป และความอยากเป็นนั่นเป็นนี่

ค. **วิภวตัณหา** คือ ความไม่อยากอยู่ในภพที่เกิด อยากตายไปเสีย เพราะความเบื่อหน่าย ความอยากดับศูนย์ไม่เกิดในภพนั้น ๆ อีก และความไม่อยากเป็นนั่นเป็นนี่

๓. <u>ทุกขนิโรธ (นิโรธ)</u> คือ ความดับแห่งทุกข์ พระพุทธเจ้าทรงเห็นว่า สิ่งทั้งหลายในโลกนี้เป็นของไม่แน่นอน เมื่อเกิดขึ้นแล้วย่อมมีเวลาแตกดับเสมอไป ทุกข์ทั้งหลายก็เช่นเดียวกัน เมื่อเกิดขึ้นแล้วย่อมดับศูนย์ได้ หรือมีทางกันไม่ให้ทุกข์นั้นเกิดขึ้น

๔. <u>ทุกขนิโรธคามินี ปฏิปทา (มรรค)</u> คือ การปฏิบัติตนเพื่อดำเนิรไปให้ถึงความดับแห่งทุกข์ มีการกระทำชอบด้วย กายวาจาและใจอยู่เสมอ (มรรค ๘)

อุทาหรณ์ ความคับแค้นใจเป็น "ทุกข์" การที่บุคคลผู้หนึ่งผู้ใด เกิดมีความคับแค้นใจขึ้นนั้นต้องมีเหตุใดเหตุหนึ่ง มาทำให้เกิดความคับแค้นใจขึ้น เช่นเกิดมีการทะเลาะเบาะแว้งกับเพื่อนบ้านใกล้เรือนเคียง สามีหรือภรรยาไม่ปฏิบัติต่อกันในทางที่ชอบ เหตุเหล่านี้เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความคับแค้นใจขึ้นเรียกว่า "สมุทัย" เมื่อความคับแค้นใจนั้นได้เกิดขึ้นแล้ว มิใช่ว่าจะคงอยู่ได้เสมอไปในตัวบุคคลนั้นก็หาไม่ ย่อมดับศูนย์ไปได้ โดยวิธีใดวิธีหนึ่งเป็นแท้ การดับศูนย์ไปได้นี้ เรียกว่า "นิโรธ" ทำอย่างไรการคับแค้นใจจึงจะไม่เกิดขึ้น หรือเมื่อเกิดขึ้นแล้วจะดับศูนย์ไปได้จากบุคคลผู้นั้นก็คือ บุคคลผู้นั้นจะต้องประพฤติชอบด้วยกาย วาจา และใจ การประพฤติชอบ ด้วยกาย วาจา และใจ ซึ่งเป็นทางนำไปถึงความดับแห่งความคับแค้นใจได้เช่นนี้ เรียกว่า "มรรค"

รวมความว่า พระองค์ทรงหวังแต่จะให้มหาชนเข้าใจในของจริงซึ่งมีอยู่ เป็นอยู่ชั่วนิรันดร ทรงสั่งสอนมนุษย์ให้รู้จักค้นคว้าและเชื่อแต่สิ่งที่เป็นเหตุและผลสืบเนื่องกันอันจะเห็นได้จริงทุกกาลทุกสมัย หาทรงสั่งสอนให้มหาชนหลงเชื่อ งมงายในสิ่งที่เหลือวิสัยมนุษย์จะเล็งเห็นได้ ไม่จะได้เลิกการต่อสู้เสีย เช่นไฟต้องร้อนเสมอ ทำอย่างไรจะให้เป็นไฟไม่ร้อนหรือเป็นไฟเย็นนั้นไม่ได้ ได้แต่เมื่อมีไฟขึ้นจะหาทางดับเสียเท่านั้น ส่วนที่เป็นกิเลสรบเร้าในทางใจไม่ใช่ของประจำ พระองค์มีพระประสงค์จะให้กำจัดเสียด้วย อริยมรรค (ทางที่ชอบ) ไม่ต้องให้มารบเร้าอีกต่อไป บรรดาคำสอนของพระองค์ล้วนแต่จะยังปวงมนุษย์ไม่ว่าชาติใด เพศใดภาษาใด และสัตว์ทั้งหลายในโลกนี้ บรรดาที่มีชีวิตให้อยู่ด้วยกันได้ด้วย

ความร่มเย็นเป็นสุข ปราศจากการเบียดเบียฬซึ่งกันและกัน ดังเหตุที่กล่าวมาแล้วนี้เอง จึงทำให้ศาสนาของพระองค์คงอยู่ และเจริญอยู่ได้ตลอดมาทุกกาลทุกสมัย ทั้งยิ่งจะเจริญต่อไปเป็นลำดับในกาลภายหน้า

๔. ประถมเทศนา เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้ว ก็ตั้งพระหฤทัยที่จะนำเอาลัทธิของพระองค์ออกแสดงให้แพร่หลายมิได้รังเกียจ ว่าผู้ที่จะรับธรรมของพระองค์นั้น เป็นชาติใดเพศใดศาสนาใดอยู่ก่อน จึงทรงพระดำริหาบุคคลผู้สมควรจะรับคำสั่งสอน ครั้งแรกทรงพระปรารภถึง "อาฬารดาบส" และ "อุททก ดาบส" ซึ่งพระองค์ได้เคยอยู่อาศัยศึกษาลัทธิของท่านในกาลก่อน ว่าท่านทั้งสองนี้เป็นผู้ฉลาด ทั้งมีกิเลสเบาบางสามารถจะเข้าใจในธรรมของพระองค์ได้ฉับพลัน แต่ท่านทั้งสองได้สิ้นชีพไปเสียก่อนแล้ว ดังนั้นพระองค์จึงทรงหวนมาระลึกถึง "ปัญจวัคคีย์" (นักบวชทั้ง ๕) ว่าเป็นผู้เคยได้อุปการะแก่พระองค์มามาก เป็นผู้อุปัฏฐาก พระองค์ เมื่อ ครั้ง ทรง บำเพ็ญ ทุกกรกริยา (ทรมาน พระองค์) นักบวชทั้ง ๕ องค์นี้ มีนามว่า โกณฑัญญะ วัปปะ ภัททิยะ มหานามและอัสสชิ ได้ออกบรรพชา รับฝากตนอยู่กับพระพุทธเจ้าแต่เดิมมา เพราะได้ทราบคำทำนายอยู่แล้วว่า ถ้าพระพุทธเจ้าเสด็จออกบรรพชาจะได้ตรัสรู้ธรรมอันสูงสุด จึงหวังว่า ถ้าตรัสรู้แล้วจะได้ทรง สั่งสอนให้ตนได้ รู้บ้าง ครั้นเมื่อ เห็นพระพุทธเจ้า ทรง งดการทรมาน พระองค์ และเริ่มเสวยอาหาร พวกปัญจวัคคีย์สำคัญคิดเสียว่า พระองค์จะหมดอุตสาหะที่จะบำเพ็ญต่อไปเสียแล้ว จึงต่างเอาตนออกหากจากพระองค์ พากันไปอยู่ ณ ป่า "อิสิปตน มฤคทายวัน" กรุงพาราณสี

เมื่อพระพุทธองค์ทรงระลึกเช่นนี้แล้ว ก็กำหนดว่าจะแสดงธรรมแก่ปัญจวัคคีย์ก่อน ได้เสด็จไปสู่ อิสิปตนมฤคทายวัน ประทานปฐมเทศนาแก่นักบวชทั้ง ๕ องค์นั้น จนเห็นจริงและประพฤติได้จริงทุกอย่างตามธรรมของพระองค์ จึงได้ ชื่อว่าเป็น "พระอรหันตขีณาสพ"

ตั้งแต่นี้ไป พระองค์และสาวกก็จาริกไปในนิคมต่าง ๆ สั่งสอนลัทธิของพระองค์แก่เวไนยสัตว์ทั้งหลาย กล่าวคือบุคคลผู้พึงดัดได้สอนได้ เมื่อใครเชื่อมั่นในธรรมของพระองค์ก็สละตนออกบรรพชา เมื่อพระองค์มีสาวก มากขึ้นทุกที ๆ เช่นนี้ จึงส่ง สาวก ให้ไปใน ที่ต่าง ๆ ประกาศพระพุทธศาสนาให้แพร่หลายในชมพูทวีป

๕. พระปรินิพพาน พระพุทธเจ้าได้ทรงประกาศพระศาสนาอยู่เป็นเวลานานถึง ๔๕ ปี ทำให้เวไนยสัตว์ได้รู้ทั่วถึงกัน ถึงกับชนบางเหล่าได้ปฏิบัติโดยอุตกฤษฏ์ อุทิศตนออกบรรพชา ชายเป็นภิกษุ หญิงเป็นภิกษุณี ทรงตั้งพระวินัยบัญญัติไว้สำหรับเป็นแบบปกครอง ทรงแสดงธรรมสั่งสอนเพื่อประพฤติ กาย วาจา ใจ ในทางบริสุทธิ และประพฤติเพื่อ ประโยชน์แก่คน ทั้งหลาย บุคคลใด ยังมีความพอใจที่จะครองฆราวาสวิสัยอยู่ ก็ทรงสั่งสอนให้เป็นผู้ มีศีลมีธรรมอันงาม นำอัธยาศัยและความประพฤติให้ประณีต เป็นคฤหัสถ์อย่างดี ชายเป็นอุบาสก หญิงเป็นอุบาสิกา สรุปรวมความว่า พระองค์ได้ทรงตั้งบริษัททั้ง ๔ ให้บริบูรณ์ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสกและอุบาสิกา ได้ประดิษฐานพระพุทธศาสนาลงเป็นหลัก จนพระชนมายุได้ ๘๐ พรรษาก็เสด็จเข้าสู่ปรินิพพาน เนื่องจากประชวรพระโรค ลงพระโลหิต ณ ตำบล

สาลวัน (ป่าไม้รัง) เมืองกุสินารา ในตอนใกล้รุ่งแห่งวันวิสาขบุรณมี เพ็ญเดือนหก และพระพุทธศักราชก็ได้เริ่มนับแต่พระพุทธเจ้าเข้าปรินิพพานเป็นต้นมา

๖. แจกพระสารีริกธาตุ เมื่อพระพุทธเจ้าทรงพระประชวรใกล้จะเสด็จเข้าสู่พระปรินิพพาน พระอานนทเถรเจ้าผู้เป็นพุทธอุปัฏฐากทูลถามถึงการที่พุทธสาวกจะควรปฏิบัติต่อพระพุทธสรีระฉันใด ทรงตรัสว่าพระภิกษุทั้งหลายจงมุ่งหมาย ดับทุกข์ดับกิเลส อันเป็นประโยชน์แห่งตนเถิด อย่าได้เป็นกังวลในพระพุทธสรีระ นั้นเลย พวกกษัตริย์ และ ฆราวาสทั้งหลายเขาคงจัดการ ถวายพระเพลิง กันเอง คงสร้าง พระสถูปบรรจุพระสารีริกธาตุเหมือนอย่างสมเด็จพระมหาจักรพรรดิเจ้าแต่กาลก่อน ครั้นพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว เหล่ามัลลกษัตริย์ผู้ครองเมืองกุสินารา ก็ช่วยกันจัดการและถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระ เมื่อปรินิพพานแล้วได้ ๗ วัน เหล่ามัลลกษัตริย์คิดจะสร้างพระสถูปประดิษฐานพระบรมธาตุทั้งหมดไว้ ณ เมืองกุสินารา แต่ครั้งนั้น เมื่อข่าว พระพุทธเจ้าเสด็จเข้าสู่ปรินิพพาน และการถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระ ณ เมืองกุสินารา ทราบแพร่หลายไปถึงแคว้นอื่น ๆ ต่างก็อยากได้พระบรมธาตุไว้สักการบูชา ในเมืองของตน คราวแรกมีกษัตริย์ ที่เลื่อมใสในพระพุทธเจ้า ๖ แคว้นกับมหาพราหมณ์อีกแคว้นหนึ่ง ต่างให้ไปรับพระบรมธาตุ เพื่อจะเชิญไปประดิษฐานไว้ ให้มหาชนบูชา ณ แคว้นของตน เดิมพวกมัลลกษัตริย์เมืองกุสินารา ไม่ยอมให้ ฝ่ายกษัตริย์ อื่นก็จะขอแบ่งเอาไปให้จงได้ เกือบจะเกิดสงครามกันขึ้นอยู่แล้ว หากแต่

โทณพราหมณ์ ซึ่งเป็นผู้ใหญ่มีปัญญาสามารถอยู่ในเมืองกุสินารา นั้น ว่ากล่าวเกลี้ยไกล่เสียได้ จึงตกลงกันแบ่งพระบรมธาตุออกเป็น ๘ ส่วน แจกให้แก่กษัตริย์และมหาพราหมณ์ไปแคว้นละส่วน เป็นต้นว่า พระเจ้าอชาตศัตรูได้ไปณเมืองราชคฤห์มหานครอันเป็นราชธานีของมคธราษฎร์ในสมัยนั้นส่วนหนึ่ง กษัตริย์ศากยราชพระญาติวงศ์ของพระพุทธเจ้าได้ไปยังกบิลพัสดุ์นครส่วนหนึ่ง และมัลลกษัตริย์เมืองกุสินาราเก็บไว้ส่วนหนึ่ง

พระรัตนตรัย (แก้วทั้งสาม)

เมื่อ สมเด็จ พระสักยมุนีศรีสรรเพ็ชญ์พุทธเจ้าประกาศพระพุทธศาสนาและทรงสั่งสอนเวไนยสัตว์ในมัชฌิมประเทศนั้น พุทธศาสนิกชนนับถือพระรัตนตรัย (แก้วทั้งสาม) เป็นหลักของพระศาสนา เรียกว่า "สรณะ" (ที่พึ่ง) พระรัตนตรัยนี้ คือ

๑. พระพุทธเจ้า ผู้เป็นพระศาสดาจารย์ตั้งพระพุทธศาสนาขึ้น

๒. พระธรรม คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า

๓. พระสงฆ์ คือภิกษุผู้สืบพระพุทธศาสนา โดยปฏิบัติตามธรรมและสั่งสอนธรรมของพระพุทธเจ้า

แก้วทั้งสามประการนี้เป็นของประกอบกัน ถ้าขาดแต่อย่างหนึ่งอย่างใดก็ไม่มีพระพุทธศาสนาได้ พระพุทธเจ้าเป็นผู้ตรัสรู้พระธรรมแล้วนำมาสั่งสอนแก่มหาชน ถ้าไม่มีพระพุทธเจ้าก็ไม่มีใครจะพบพระธรรมได้ หรือแม้ในปรัตยุตบันนี้ ถ้าพากันลืมพระพุทธเจ้าเสีย พระธรรมก็จะ

ตกต่ำไปไม่เป็นศาสนา ถ้าหากไม่มีพระธรรม พระพุทธเจ้าก็คงไม่มีขึ้นได้ หรือแม้ในสมัยเดี๋ยวนี้ ถ้าพากันเลิกนับถือพระธรรม พุทธเจดีย์ทั้งหลายก็จะกลายเป็นอย่างศาลเจ้า พระสงฆ์ก็จะผิดกับบุคคลสามัญเพียงที่นุ่งห่มผ้าเหลืองเท่านั้นหามีศาสนาไม่ ถ้าขาดพระสงฆ์พระพุทธเจ้าก็คงไม่สามารถจะประกาศตั้งพระพุทธศาสนาให้เป็นประโยชน์แก่เวไนยสัตว์สืบเนื่องต่อ ๆ กันมาได้ หรือพูดง่าย ๆ อย่างทุกวันนี้ ถ้าไม่มีพระสงฆ์รักษาพระศาสนาสืบกันมาแล้ว ชาวเราก็จะหารู้จักพระพุทธศาสนาไม่ แก้วทั้งสามจึงรวมเรียกกันว่า "พระรัตนตรัย" หรือ "พระไตรสรณคมน์" (วัตถุที่ควรระลึกถึง ๓ อย่าง)

พระพุทธเจดีย์

พระรัตนตรัยที่กล่าวมาแล้วนั้นมีสภาพผิดกัน พระพุทธเจ้าเมื่อเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้วไม่มีบุคคลผู้อื่นจะเป็นแทนได้ ส่วนพระธรรมนั้นถ้าไม่มีผู้ศึกษาทรงจำไว้ได้ก็คงอันตรธานไป ฝ่ายพระสงฆ์นั้นก็คงอยู่ได้ด้วยมีผู้สืบสมณวงศ์ต่อมา เพราะสภาพต่างกันดังกล่าวมานี้ เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จเข้าปรินิพพานแล้ว จึงเกิดมีเจดียวัตถุในพระพุทธศาสนาสำหรับสักการบูชาแทนพระพุทธเจ้าขึ้น "พุทธเจดีย์" อันหมายความว่าวัตถุที่ระลึกสำหรับสักการบูชาแทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือวัตถุใด ๆ ที่เมื่อเห็นเข้าแล้วทำให้ระลึกว่า พระพุทธเจ้าเคยจับต้องใช้สอยอยู่

นั้นมีหลายอย่างต่าง ๆ กัน ถ้าจะประมวลเป็นประเภทใหญ่ ๆ แล้ว ก็กำหนดออกได้เป็น ๔ อย่างดังนี้ คือ

๑. ธาตุเจดีย์ หมายความว่า พระบรมธาตุของพระพุทธเจ้าซึ่งบรรจุไว้ในวัตถุต่าง ๆ กัน

เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จเข้าปรินิพพานถวาย พระเพลิงพระพุทธสรีระแล้ว กษัตริย์และมหาพราหมณ์ซึ่งนับถือพระพุทธเจ้า ได้แบ่งพระบรมธาตุไปสร้างพระสถูปบรรจุไว้ให้มหาชนในแคว้นของตน สักการบูชาเป็น ๘ แห่งด้วยกัน ดังได้กล่าวมาแล้ว พระสถูปทั้ง ๘ แห่งนี้เอง เป็นต้นเหตุของธาตุเจดีย์อันเป็นธรรมเนียมได้สร้างกันสืบมา จนตราบเท่าทุกวันนี้

๒. บริโภคเจดีย์ มูลเหตุที่จะทำให้เกิดบริโภคเจดีย์นั้น เป็นดังนี้ คือ เมื่อพระพุทธเจ้าทรงพระประชวรใกล้จะเสด็จเข้าปรินิพพานอยู่แล้ว พระอานนทเถรเจ้าทูลปรารภว่า แต่ก่อนมาเหล่าภิกษุพุทธสาวกได้เคยเฝ้าแหนเห็นพระองค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นเนืองนิตย์ เมื่อพระองค์เสด็จเข้าสู่ปรินิพพานแล้วจะมิได้เฝ้าแหนเห็นพระองค์สืบไป ก็จะพากันว้าเหว่ สมเด็จพระมหากรุณาเจ้าจึงทรงอนุญาตที่สังเวชนียสถานไว้ ๔ แห่ง สำหรับพุทธสาวกเหล่าใดใคร่จะเห็นพระองค์ก็ให้ไปปลงธรรมสังเวช (นึกถึงพระองค์) ณ ที่แห่งใดแห่งหนึ่งใน ๔ แห่งนี้ คือ

๑. ที่พระพุทธเจ้าประสูติ ณ สวนลุมพินีในแขวงเมืองกบิลพัสดุ์ (เดี๋ยวนี้เรียกว่าตำบล รัมมินเด อยู่ในแคว้นเนปาล)

๒. ที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้พระโพธิญาณ ณ โพธิพฤกษ-มณฑล ในแขวงเมืองคยา (เดี๋ยวนี้เรียกว่าตำบล พุทธคยา)

๓. ที่พระพุทธเจ้าประทานปฐมเทศนา ณ ตำบลอิสิปตนมฤคทายวัน (เดี๋ยวนี้เรียกว่า ตำบล สารนารถ) ในแขวงเมืองพาราณสี

๔. ที่พระพุทธเจ้าเข้าสู่ปรินิพพาน ณ ตำบลสาลวัน แขวงเมืองกุสินารา (กาเสีย)

ที่สังเวชนียสถานทั้ง ๔ แห่งนี้ เป็นบริโภคเจดีย์ด้วยพระบรมพุทธา-นุญาต นอกจากนี้ยังมีเจดีย์อีกหลายแห่งที่นิยมกันว่าเป็นบริโภคเจดีย์ เพราะเนื่องด้วยองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เช่นเครื่องอัฐบริขารต่าง ๆ ของพระองค์ และพระสถูปทั้ง ๒ ที่ โทณพราหมณ์ผู้แบ่งพระบรมธาตุ ได้เอาทะนานโลหะอันตวงพระธาตุไป บรรจุไว้ ณ เมืองกุสินารา กับที่โมริยกษัตริย์แห่งนครปิปผลิวัน ซึ่งได้ไปขอพระบรมธาตุช้าไป ได้แต่พระอังคาร (ขี้เท่า) มาบรรจุไว้

๓. ธรรมเจดีย์ อาศัยเหตุที่ พระพุทธเจ้า ได้เคย ตรัสไว้แก่เหล่าสาวกว่า พระธรรมจะแทนพระองค์ต่อไป ผู้ที่เลื่อมใสในพระพุทธ-ศาสนาบางพวกอยู่ห่างไกลธาตุเจดีย์และบริโภคเจดีย์ที่มีอยู่ในครั้งนั้น จะไปทำสักการบูชาได้ โดยยาก บุคคลเหล่านั้นอยากจะสร้างเจดีย์สถานเป็นที่บูชาขึ้นบ้าง มีผู้รู้พระบรมพุทธาธิบาย แนะนำให้เขียนพระธรรมลงเป็นตัวอักษรประดิษฐานไว้เป็นที่บูชา โดยอาศัยอ้างพระพุทธบรรหารซึ่ง

ตรัสว่า พระธรรมจะแทนพระองค์นั้น จึงเกิดประเพณีสร้างธรรมเจดีย์ขึ้นอีกอย่างหนึ่ง

๔. อุทเทสิกเจดีย์ คือ ของที่สร้างขึ้นโดยเจตนาอุทิศต่อพระพุทธเจ้าเป็นสำคัญ ไม่กำหนดว่าจะต้องเป็นอย่างไร เพราะฉะนั้นบรรดาพุทธเจดีย์ที่สร้างขึ้น ถ้ามิได้เป็นธาตุเจดีย์, บริโภคเจดีย์ หรือธรรมเจดีย์แล้ว ก็เป็นอุทเทสิกเจดีย์ทั้งสิ้น เช่นพระพุทธรูป, พระพุทธบัลลังก์ (พระแท่น) รอยพระพุทธบาทศิลา พระธรรมจักรเป็นต้น

สังคายนา

สังคายนา คือ การประชุมช่วยกันร้อยกรองข้อธรรมที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสสั่งสอน และพระวินัยที่ได้ทรงบัญญัติไว้ ให้เป็นข้อปฏิบัติสำหรับพระภิกษุสงฆ์เข้าเป็นระเบียบให้ถูกต้อง

เมื่อพระพุทธศาสนาได้แพร่หลายไปถึงนานาประเทศแล้ว ประเทศเหล่านั้นต่างก็ทำสังคายนากันขึ้นตามเหตุการณ์ที่มีในประเทศนั้น ๆ บางประเทศก็ทำน้อยครั้ง และบางประเทศก็ทำมากครั้ง หาได้นับร่วมกันไม่ สังคายนาพระธรรมวินัยที่พุทธศาสนิกชนทุกประเทศยอมรับร่วมกันว่า เป็นสังคายนาอันสำคัญยิ่งนั้นมีอยู่เพียง ๓ ครั้ง ดังจะกล่าวต่อไปนี้ คือ

๑. ปฐมสังคายนา (สังคายนาครั้งที่ ๑) เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จเข้าสู่ปรินิพพานแล้ว พวกพระสาวกทั้งหลายที่เป็นพระเถรผู้ใหญ่ปรารภว่า ควรจะช่วยกันรวบรวมร้อยกรองข้อธรรมคำสั่งสอน

ของพระพุทธเจ้า และพระวินัยข้อระเบียบการปฏิบัติของคณะสงฆ์ อันพระพุทธเจ้าได้ตรัสสั่งสอนและบัญญัติไว้นั้นเสียให้เป็นระเบียบเรียบร้อย เพราะว่าในสมัยนั้นยังไม่มีการเขียนถ้อยคำลงไว้เป็นลายลักษณ์อักษร พระธรรมและพระวินัยก็อาศัยท่องบ่นกันเป็นพื้น พระสงฆ์สาวกบางองค์ก็จำได้มากบ้างน้อยบ้าง ถ้าขืนปล่อยไว้ไม่รีบทำสังคายนาเป็นแบบแผนเสียแต่ต้นแล้ว ก็จะมีสิ่งที่ผิด ๆ เข้ามาแทรกแซงอยู่ในพระธรรมและพระวินัยมากขึ้น ชนชั้นหลังก็จะมิได้ทราบว่า พระธรรมและพระวินัยอันแท้จริงนั้นเป็นประการใด หลงเชื่อตามข้อผิด ๆ เหล่านั้นไปจะเป็นเหตุให้พระพุทธศาสนาเสื่อมทรามลง เมื่อพระเถรผู้ใหญ่ได้ปรารภเห็นพร้อมกันเช่นนี้แล้ว จึงเรียกประชุมพระสงฆ์สาวกได้ประมาณสัก ๕๐๐ องค์ มีพระมหากัสสปเถรเป็นประธานในการประชุมนั้น พระอานนท์ ซึ่งทรงจำคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ได้แม่นยำ เป็นผู้แสดงพระธรรมในที่ประชุม และพระอุบาลี ซึ่ง เป็น ผู้เชี่ยวชาญ ในข้อ สิกขาบทบัญญัติ เป็น ผู้แสดง พระวินัย ครั้นที่ประชุมเห็นว่าถูกถ้วนตามพระพุทธฎีกาแล้ว ก็ชวนกัน ท่องบ่น จนจำได้ขึ้นปากเจนใจ ทั้งพระธรรมและพระวินัย ด้วยได้กล่าวมาแล้วว่า ในสมัยนั้นยังไม่ได้ ใช้ประเพณี จดลงเป็นตัว อักษร สังคายนาที่ทำครั้งแรกนี้ทำเมื่อพระพุทธองค์เสด็จดับขันธ์ปรินิพพานแล้วประมาณได้ ๓ เดือน ได้ประชุมกันทำที่ถ้ำสัตตบรรณในแขวงราชคฤห์มหานคร อันเป็นราชธานีแห่งประเทศมคธราษฎร์ ซึ่งในสมัยนั้นพระเจ้าอชาตศัตรูเป็นพระเจ้าแผ่นดินและได้ทรงเป็นศาสนูปถัมภกช่วยเหลือในการสังคายนาครั้งนี้ด้วย สัง-

คายนา ครั้งนี้ ตำนาน กล่าวว่า ได้ท่องบ่น กันอยู่ เป็น เวลานาน ถึง ๗ เดือน จึงเสร็จ

ครั้นเสร็จแล้วพระอริยเจ้าพุทธสาวกทั้งหลายก็แยกย้ายกันไปอยู่ต่างภูมิลำเนา เที่ยวสั่งสอนพระพุทธศาสนาและให้อุปสมบท แก่ผู้มีศรัทธาบวชเป็นพระภิกษุสืบสมณวงศ์ ท่องจำพระธรรมวินัยตามที่ได้ทำปฐมสังคายนาถือเป็นหลักพระพุทธศาสนาสืบมา ครั้นนานมาเมื่อ พระอริยสาวกซึ่งได้ทำสังคายนาล่วงลับดับศูนย์สิ้นไป พระภิกษุผู้เป็นหัวหน้าสานุศิษย์ ในสำนักพระอริยสาวกองค์ใด ก็ได้เป็นคณาจารย์ควบคุมพุทธบริษัทนั้น ๆ ต่อมา

๒. ทุติยสังคายนา (สังคายนาครั้งที่ ๒) ในสมัยพุทธกาล พระเจ้าพิมพิสาร เป็นพระเจ้าแผ่นดินแห่งมคธราษฎร์ มีเมืองราชคฤห์เป็นราชธานี ประเทศมคธ ในรัชชกาล พระเจ้าพิมพิสาร นั้นได้เริ่มมีความ เจริญรุ่งเรือง ครั้นถึงรัชชกาลของ พระเจ้าอชาตศัตรู ก็มีอานุภาพปราบปรามประเทศที่ใกล้เคียงไว้ ในอำนาจเป็นอันมาก อาณาเขตต์ของมคธราษฎร์ ก็กว้างใหญ่ไพศาลยิ่งขึ้นเป็นลำดับมา ส่วนกษัตริย์ ซึ่งครองมคธราษฎร์นั้น ต่อมาพวกตระกูล นันทะ เป็นตระกูลต่ำ ชิงได้ราชสมบัติจากเชื้อวงศ์ของพระเจ้าอชาตศัตรู จึงย้ายราชธานีไปตั้งอยู่ที่เมืองปาฏลิบุตร ครอบครองราชสมบัติ สืบต่อกันมา หลาย รัชชกาล ตลอดสมัยนี้พระพุทธศาสนายังแพร่หลายไพบูลย์ด้วยมีผู้เลื่อมใสมาก เมื่อล่วงพุทธกาลมาหลายชั่วคนเข้า พระสงฆ์ต่างสำนักเกิดมีความคิดเห็นแตกต่างกันขึ้นด้วยต่างอาจารย์กัน เมื่อพระพุทธองค์ ได้เสด็จดับขันธ

ปรินิพพานแล้วประมาณ ๑๐๐ ปี มีพระภิกษุคณะหนึ่งเรียกว่าพวกวัชชีบุตร อยู่ที่เมืองเวสาลี ถือเอาเหตุที่พระพุทธเจ้าได้ประทานอนุญาตไว้ว่า ถ้าพระภิกษุทั้งปวงเห็นพร้อมกันในข้อบังคับเล็กน้อยบทใดซึ่งทรงบัญญัติไว้ จะประพฤติไม่ได้สะดวกในสมัยใด ๆ ก็ให้พึงแก้ไขเสียได้ อาศัยเหตุนี้ พระภิกษุคณะวัชชีบุตร จึงแก้ไขพระวินัยบัญญัติเป็นวัตถุ ๑๐ ประการ มีเลิกสิกขาบทที่ห้ามมิให้กินอาหารนอกเพล และที่ห้ามไม่ให้รับทรัพย์สินเงินทองเป็นต้น สมัยนั้นพระภิกษุสงฆ์ที่เห็นชอบด้วยก็มี ที่ไม่เห็นชอบด้วยก็มาก พระยสเถรหัวหน้าในพวกโต้แย้ง จึงนิมนตร์พระมหาเถรผู้เป็นคณาจารย์อยู่สำนักอื่น ๆ มีพระสัพพกามี และพระเรวัต เป็นต้น กับทั้งคณะสงฆ์อีกเป็นอันมาก มาประชุมกันที่เมืองเวสาลี เห็นพร้อมกันว่าการที่พวกภิกษุวัชชีบุตรแก้ไขพระวินัยนั้นเป็นการไม่สมควร เพราะเมื่อครั้งพระอริยสาวกทำปฐมสังคายนาได้ลงมติไว้ว่า ถึงแม้พระพุทธองค์จะได้ประทานอนุญาตไว้แล้วก็ดี ก็มิควรจะแก้ไขพระวินัยให้ผิดแผกไปจากที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้ แต่พวกวัชชีบุตรก็หายอมเลิกถอนข้อที่ได้แก้ไขไปแล้วไม่ พวกข้างฝ่ายพระยสเถรก็ไม่มีอำนาจที่จะบังคับบัญชาได้ การถือพระวินัยจึงแตกต่างกันขึ้นเป็น ๒ ลัทธิ

๑. ลัทธิที่พระสงฆ์พระยสเถรถือได้ชื่อว่า "เถรวาท" เพราะคงถือตามที่พระพุทธสาวก ได้ทำปฐมสังคายนาไว้

๒. ลัทธิที่พวกวัชชีบุตรและพวกอื่น ๆ ที่เห็นตามถือได้ชื่อว่า "อาจริยวาท" เพราะถือตามลัทธิอาจารย์แก้ไขในชั้นหลัง

เมื่อการถือพระวินัยแตกต่างกันเป็น ๒ พวก เช่นนั้นแล้ว พระมหาเถรทั้งหลายฝ่ายพระยสเถรจึงประชุมพระภิกษุสงฆ์ประมาณ ๗๐๐ องค์ บรรดาซึ่งมิได้เห็นชอบด้วยพวกวัชชีบุตร พร้อมกันทำสังคายนาตามระเบียบซึ่งพระอริยสาวกได้รวบรวมนั้นซ้ำอีกครั้งหนึ่ง ให้ถูกต้องเหมือนกันหมดทุกคณะ การสังคายนาครั้งนี้ทำกันที่เมืองเวสาลี นับว่าเป็นสังคายนาครั้งที่ ๒

ตั้งแต่ได้ทำทุติยสังคายนาขึ้นแล้ว พระสงฆ์เกิดแตกต่างกันเป็น ๒ นิกาย คือ

๑. พระสงฆ์พวกถือพระธรรมวินัยตามลัทธิเถรวาท ได้ชื่อว่า "สถวิระ"

๒. พระสงฆ์ที่ถือลัทธิ อาจริยวาท รวมทั้งพวกภิกษุวัชชีบุตรและพวกอื่นซึ่งมิได้ถือตามลัทธิเถรวาท ได้ชื่อว่า "มหาสังฆิกะ"

ข้อที่แตกต่างเป็นแต่ถือผิดกันในสิกขาบทที่ไม่สำคัญ ส่วนที่เป็นข้อสำคัญ และเป็นตัวพระธรรม ยังถืออย่างเดียวกันสืบมา

๓. ตติยสังคายนา (สังคายนาครั้งที่ ๓)

ประวัติ พระเจ้าอโศก เมื่อราว พ. ศ. ๒๐๐ พระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราช (Alexander the Great) แห่งแคว้นแมซสิโดเนีย (Macedonia) มีอานุภาพขึ้นในทวีปยุโรปยกรี้พลพวกกรีก (ที่ชาวอินเดียเรียกว่า พวกโยนก) เที่ยวปราบปรามต่างประเทศ ขยายราชอาณาเขตต์

ออกมาทางตะวันออก จนได้แผ่นดินอินเดียบางตอนไว้ในอำนาจราวเมื่อ พ.ศ. ๒๑๖ แต่ยังมิทันที่จะตีประเทศมคธได้ พระองค์ก็เสด็จยกกองทัพกลับจาก อินเดีย เสีย เนื่องด้วยทหารในกองทัพอิดโรยเป็นอันมาก เมื่อเสด็จกลับจาก อินเดีย ไปได้ไม่นานนัก พระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราชก็เสด็จทิวงคต ณ เมืองแบบิลอน .(Babylon) โดยเหตุที่พระเจ้าอเล็กซานเดอร์ไม่มีผู้ที่จะสืบรัชชทายาท อาณาเขตต์ของพระองค์ที่รวบรวมไว้ได้ในเอเชีย ก็แตกแยกกันออกเป็นหลายแคว้น ชาวโยนกที่เป็นแม่ทัพของพระเจ้าอเล็กซานเดอร์ ต่างตั้งตัวเป็นพระเจ้าแผ่นดินของแคว้นนั้น ๆ มีพวกโยนก ตามออกมาตั้งภูมิลำเนาอยู่ในอาณาเขตต์เหล่านั้นเป็นอันมาก จึงมีเชื้อสายของพวก โยนก ที่มาตั้งอยู่แถบตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดียสืบเนื่องกันต่อมา

ในสมัยที่เกิดยุคเข็ญ ทางปลายแดนอินเดียฝ่ายตะวันตก เนื่องด้วยพระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราช ยกกองทัพมาย่ำยีครั้งนั้น มีชาวอินเดียคนหนึ่งชื่อ "จันทรคุปต์" เกิดในสกุลโมริย เป็นผู้มีสติปัญญาสามารถยิ่ง อาศัยที่ อาณาเขตต์ของ พระเจ้าอเล็กซานเดอร์ แตกแยกออกเป็นหลายแคว้น เป็นโอกาสให้ ได้ซ่องสุมผู้คนที่แตกฉานอยู่ทางชายแดนอินเดียข้างตะวันตกนั้นรวบรวมเป็นบริวารได้เป็นอันมาก แล้วตีบ้านเมืองอันเป็นอาณาเขตต์มคธราษฎร์ขยายอำนาจเข้ามาโดยลำดับ จนชิงราชสมบัติในมคธราษฎร์ได้ ใน พ.ศ. ๒๒๑ แล้วราชาภิเษกเป็นพระมหากษัตริย ทรงพระนามว่า "พระเจ้าจันทรคุปต์" เป็นปฐมกษัตริย์แห่งโมริยราชวงศ์ ครองเมืองปาฏลิบุตรมหานคร เป็นราชธานี พระเจ้า

จันทรคุปต์นี้ ทรงเข้มแข็งในการสงครามมาก สามารถขยายราชอาณาจักรมคธราษฎร์ได้กว้างขวาง จึงรุ่งเรืองเกียรติยศเป็นพระเจ้าราชาธิราชในมัชฌิมประเทศสมัยนั้น

ครั้นพระเจ้าจันทรคุปต์ทิวงคต ราชโอรสได้รับรัชชทายาทเป็นพระเจ้าราชาธิราชต่อมา ทรงพระนามว่า "พระเจ้าพินทุสารอมิตฆาต" พระองค์ได้แผ่อาณาเขตต์กว้างขวางออกไปกว่าแต่ก่อน ทั้งทางทิศเหนือและทิศตะวันออก พระราชโอรสของพระองค์ทรงพระนามว่า "พระเจ้าอโศกราช" ได้สืบราชสมบัติต่อมาเมื่อ พ. ศ. ๒๗๐ เป็นรัชชกาลที่ ๓ ใน "โมริยราชวงศ์" พระเจ้าอโศกแรกได้เสวยราชย์ ก็ตั้งพระราชหฤทัยว่า จะขยายพระราชอาณาจักรให้กว้างขวางใหญ่ยิ่งออกไปตามเยี่ยงอย่างพระอัยยกาและพระราชบิดาอันได้ประพฤติมาแต่กาลก่อน จึงได้ทรงยกกองทัพลงไปตีประเทศกลิงคราษฎร์ หมายจะขยายพระราชอาณาจักรต่อไปทางฝ่ายใต้ แต่เมื่อพระองค์ทรงมีชัยได้ประเทศกลิงคราษฎร์ไว้ในอำนาจแล้ว ทรงทราบว่าในการสงครามครั้งนั้น พวกชาวกลิงคราษฎร์ถูกฆ่าตายเสียเป็นอันมาก ก็สลดพระราชหฤทัย ทรงพระดำริว่า การที่พระมหากษัตริย์แสวงหาพระเกียรติยศ และอาณาจักรด้วยทำให้มนุษย์ต้องเดือดร้อนล้มตายเช่นนั้น เป็นการไม่สมควรอย่างยิ่ง พระองค์จึงไม่ปรารถนาจะทำสงครามอีกต่อไป ทรงขวนขวายแต่จะทรงทำนุบำรุงพระราชอาณาจักรโดยทางธรรม ชักจูงอาณาประชาราษฎร์ให้ประพฤติเป็นธรรมและเป็นพลเมืองดีด้วย อาศัยเหตุนี้พระองค์จึงทรงปรารภ

ถึงศาสนาซึ่งสอนธรรมปฏิบัติ ในสมัยนั้นคติธรรมที่มีผู้นับถือมากในมคธราษฎร์มีอยู่ ๔ คติด้วยกัน คือ

๑. คติธรรมตามพระพุทธศาสนา

๒. คติธรรมตามศาสนาพระเวทของพวกพราหมณ์

๓. คติธรรมตามศาสนาไชนุ ของพวกนิครนถ์

๔. คติธรรมของพวกอาชีวก

พระเจ้าอโศก ทรง พระ ราชดำริ เห็น ว่า คติธรรม ใน พระพุทธศาสนาประเสริฐกว่าศาสนาอื่น ๆ จึงทรงอุปถัมภ์ยกพระพุทธศาสนาขึ้นประกาศสั่งสอนเป็นศีลธรรมแก่ประชาชน พระพุทธศาสนาจึงได้ขึ้นสู่ฐานะอันเป็นประธานแห่งประเทศแต่นั้นมา แต่ลัทธิศาสนาอื่น ๆ ก็มิได้ทรงเบียดเบียฬเป็นแต่ไม่ทรงทำนุบำรุงเหมือนพระพุทธศาสนาเท่านั้น พระองค์ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาเป็นอันมาก จนทรงเปลี่ยนพระนิสสัยอันห้าวหาญลงเป็นอ่อนโยนถึงกับได้ทรงอุททิศพระองค์ออกผนวชเป็นพระภิกษุอยู่คราวหนึ่งแล้วทรงพระราชอุตสาหะเสด็จไปนมัสการถึงที่สังเวชนียสถานทั้ง ๔ แห่ง

พระเจ้าอโศกราชได้ทรงกระทำกิจสำคัญอันเป็นคุณแก่พระพุทธศาสนาแบ่งออกได้เป็น ๓ ประการ คือ การสังคายนาพระธรรมวินัยอย่างหนึ่ง การแผ่พระพุทธศาสนาไปยังนานาประเทศอย่างหนึ่ง กับการสร้างพระพุทธเจดีย์อย่างหนึ่ง

ก. <u>การทำสังคายนาพระธรรมวินัย</u> การที่พระเจ้าอโศก ทรงทำนุบำรุงภิกษุสามเณรอย่างยิ่งนั้น เป็นเหตุให้พวกอื่นปลอมตนเข้าบวช

ในพระพุทธศาสนาเป็นอันมาก ทำให้เกิดรังเกียจกันขึ้นในสงฆมณฑล ความข้อนี้ทรงทราบถึงพระเจ้าอโศกมหาราช จึงให้พิจารณาด้วยการไล่เลียงคดี ถ้าภิกษุรูปใดแสดงคดีวิปลาสเห็นพิรุธ ก็ให้สึกเสียจนสิ้นมลทิน และมาถึงสมัยนี้ พวกภิกษุสงฆ์นิกายอาจริยวาทยิ่งแก้พระธรรมวินัยให้ฟั่นเฟือนหนักขึ้น จนสงฆ์สองนิกายกลายเป็นนานาสังวาส ร่วมสังฆกรรมกันไม่ได้ พระเจ้าอโศก จึงให้กำจัดพวกอาจริยวาทเสียจากสงฆมณฑลด้วย ให้คงมีแต่พระสงฆ์นิกายเถรวาท ทั้งนี้เพราะพระองค์ทรงเลื่อมใสในพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระ ผู้เป็นสังฆนายกนิกายเถรวาท จึงได้อุปการะ ยกย่อง พระสงฆ์ ซึ่ง เป็น สานุศิษย์ของ พระเถระ องค์นี้ เท่านั้น เมื่อพระองค์ได้ทรงกำจัด พวก พระภิกษุปลอม และ พระสงฆ์ลัทธิอาจริยวาทออกเสียจากสงฆมณฑลหมดแล้ว ทรงให้พระสงฆ์ทั้งหลายที่เหลืออยู่ประชุมกันทำสังคายนาพระธรรมวินัย ที่กรุงปาฏลีบุตรมหานครอีกครั้งหนึ่ง มีพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระ เป็นประธาน นับเป็นสังคายนาครั้งที่ ๓ เรียกว่า ตติยสังคายนา เมื่อราว พ.ศ. ๒๘๘ นับเป็นปีที่ ๑๘ ในรัชชกาลของพระเจ้าอโศก

ข. <u>การแผ่ศาสนาของพระเจ้าอโศก</u> เมื่อให้ทำสังคายนาพระธรรมวินัยแล้ว พระเจ้าอโศกมหาราช จึงทรงอาราธนาให้พระสงฆ์ไปเที่ยวสั่งสอนพระพุทธศาสนาตาม นา นา ประเทศ ดังเช่น พระมหินทรเถรผู้เป็นพระราชบุตรของพระองค์เอง ไปยังลังกาทวีป พระโสณเถระ กับพระอุตตรเถระ ไปยังสุวรรณภูมิ พระพุทธศาสนาก็เริ่มแพร่หลายไปยังประเทศต่าง ๆ แต่นั้นมา พระองค์ยังได้ทรงจารึกเรื่องราวต่าง ๆ ใน

สมัยของพระองค์ลงไว้ ในหลักศิลาหลายแห่ง อันเป็นเครื่องอุปกรณ์ การศึกษาแก่ชนชั้นเราในสมัยนี้เป็นอย่างดี

ค. การสร้างพระพุทธเจดีย์ พระเจ้าอโศก ได้ ทรง สร้าง พุทธเจดีย์สถานขึ้น ณ ที่ต่าง ๆ เป็นอันมาก บรรดาพุทธเจดีย์ ที่เป็นของเก่าที่สุด ที่ปรากฏอยู่ในอินเดียจนทุกวันนี้ ล้วนเป็นของพระเจ้าอโศกทั้งสิ้น ด้วยแต่ก่อนมาชาว อินเดีย มักชอบสร้างกันแต่ด้วยเครื่องไม้ มาเริ่มสร้างด้วยเครื่องศิลาในครั้งพระเจ้าอโศก จึงอยู่มาได้ถาวร

การแยกลัทธิในพระพุทธศาสนา

๑. ประวัติพระเจ้ากนิษกะ เมื่อ พระเจ้า อโศก มหาราชสวรรคตแล้ว ผู้ สืบรัชชทายาทในรัชชกาลหลัง ๆ ต่อมาหย่อนความสามารถปกครองราชอาณาจักรเป็นพระเจ้าราชาธิราชอยู่ไม่ได้ ประเทศราชทั้งหลายซึ่งเคยเป็นเมืองขึ้นมาแต่ก่อน ต่างก็แข็งเมืองกลับตั้งเป็นอิสสระขึ้นตามกัน แต่พระพุทธศาสนานั้นยังแพร่หลายไพบูลย์ นับถือเป็นประธานอยู่ทั่ว ทุก ประเทศที่ พระเจ้าอโศก ได้ ประดิษฐาน พระพุทธศาสนาไว้ ส่วนประเทศ ที่อยู่ ทาง ทิศ ตะวันตก เฉียงเหนือมีแคว้น คันธารราษฎร์ เป็นต้น เป็นที่ ๆ พวกโยนก ได้ มา ตั้งภูมิลำเนา อยู่ แต่ ครั้ง พระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราช แล้วมีเชื้อสายสืบพงศกษัตริย์ชาว อินเดีย เกิดเป็นพลเมืองนั้น ๆ สืบมา เมื่อพระเจ้าอโศกมหาราชให้ ไปสอนพระพุทธศาสนา พวกโยนก ก็เลื่อมใสในพระพุทธศาสนาโดยมาก ครั้นราชวงศ์พระเจ้าอโศก

เสื่อมอำนาจลง พวกโยนก กลับตั้งบ้านเมืองขึ้นเป็นอิสสระ ยกพวกของตนขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน บางพระองค์คงถือศาสนาเดิมของพวกกรีก คือ ถือเทวดาต่าง ๆ เป็นสรณะ บางพระองค์ก็ถือพระพุทธศาสนา อาศัยเหตุที่พวกกรีก เมื่ออยู่บ้านเมืองเดิมในยุโรป นับถือเทวดาเป็นสรณะนั้นเอง จึงมีประเพณีทำเทวรูปขึ้นไว้บูชา เมื่อมาอยู่ใน อินเดีย ชั้นแรกก็สร้างเทวรูปอย่างฝรั่งขึ้นบูชาตามศาสนาเดิม ครั้นมานับถือพระพุทธศาสนาความนิยมประเพณีเดิมติดมา จึงคิดสร้างพระพุทธรูปขึ้นสักการบูชาเช่นเดียวกับพวกที่นับถือศาสนาเดิมสร้างเทวรูป ก็เกิดมีพระพุทธรูปขึ้นเป็นปฐมในแคว้นคันธารราษฎร์ก่อนแคว้นอื่น ๆ ในราว พ.ศ. ๔๐๐ แต่ยังไม่แพร่หลาย ด้วยคันธารราษฎร์ ยังเป็นแต่ประเทศน้อย อยู่มาไม่นานนักกษัตริย์ราชวงศ์ศกะ ยกกำลังมาจากกลาง ทวีปเอเชียมาชิงได้บ้านเมืองภายหลังกษัตริย์ราชวงศ์กุศานะ ชิงได้จากพวก ศกะ อีกต่อหนึ่ง ตั้งตนเป็นกษัตริย์ครอบครองราชสมบัติในแคว้นนี้สืบมา กษัตริย์ ในราชวงศ์กุศานะ พระองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่า "พระเจ้ากนิษก" มีอานุภาพมากได้ทรงราชย์เมื่อราว พ.ศ. ๖๒๐ ตั้ง ราชธานีอยู่ ณ เมือง "ปุรุษนคร" ทุกวันนี้เรียกว่า เมืองเปษวาร์ (Peshwar) สามารถแผ่ราชอาณาเขตต์ของพระองค์เข้ามาจนถึงในมคธราษฎร์ พระเจ้ากนิษก ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ประสงค์จะเป็นพุทธศาสนูปถัมภก เหมือนอย่าง พระเจ้าอโศกมหาราช จึงทรงสร้างเจดีย์สถานต่าง ๆ และทำนุบำรุงสงฆมณฑลให้เจริญรุ่งเรือง ขึ้น ใน คันธารราษฎร์ พระเจ้ากนิษก ได้ทรง อุปถัมภ์

พระพุทธศาสนา มีข้อสำคัญที่ควรกล่าวอยู่ ๒ อย่าง คือ การสร้างพุทธเจดีย์อย่างหนึ่ง กับการทำสังคายนาพระธรรมวินัย อีกอย่างหนึ่ง

ก. การสร้างพุทธเจดีย์ พระเจ้ากนิษก ได้ทรงสร้างพุทธเจดีย์ขึ้นเป็นอันมาก มีสร้างพระธาตุเจดีย์และทำลวดลายเป็นเรื่องพุทธประวัติเพื่อจะให้สาธุชนเห็นแล้วเกิดความเลื่อมใส แต่พระองค์เป็นเชื้อสายชาวประเทศอื่น ไม่เคยถือคติที่ห้ามมิให้ทำรูปเคารพอย่างชาว อินเดีย จึงทรง เห็น ชอบด้วย คติ การ สร้าง พระพุทธรูป ขึ้น บูชา ตาม แบบ ชาว โยนก ประชาชนชาวอินเดีย ซึ่งเคยถือ คติเดิมไม่ สร้างรูปเคารพ ก็พลอยเห็น ตามพระเจ้าแผ่นดินไปด้วย เป็นเหตุให้พระพุทธรูปได้แพร่หลายไปในแคว้นต่าง ๆ แต่นั้นมา

ข. การสังคายนาพระธรรมวินัย ในเมื่อครั้งพระเจ้ากนิษกทรงอุปถัมภ์พระพุทธศาสนานั้น ในอินเดีย ทางข้างฝ่ายเหนือ สงฆมณฑลเป็นพระภิกษุพวกนิกายมหาสังฆิกะ ถือพระธรรมวินัยตามลัทธิอาจริยวาทโดยมาก พระองค์เสวยราชย์อยู่ในคันธารราษฎร์ ก็ทรงเลื่อมใสทำนุบำรุงพระสงฆ์นิกาย นั้น พระเจ้ากนิษก มีพระราชประสงค์จะให้ทำสังคายนาพระธรรมวินัย เพื่อพระสงฆ์ทั้งหลายจะได้ถือ ลัทธิ เป็น อย่างเดียวกัน อย่างเช่น พระเจ้าอโศกมหาราชทำตติยสังคายนา มาแต่ก่อน รับสั่งให้นิมนต์พระเถระบรรดาเป็นสังฆนายกทั้งทางฝ่ายลัทธิอาจริยวาทและเถรวาทมาประชุมกัน แต่พระสงฆ์ทั้งสองฝ่าย ถือคติแตกต่างกันเสียมากแล้วไม่ปรองดองกันได้ พระเจ้ากนิษก จึงให้แต่พระสงฆ์ฝ่ายอาจริยวาททำ

สังคายนาที่เมืองปุรุษนคร เมื่อราว พ.ศ. ๖๖๘ "พระวสุพันธุเถระ" เป็นประธาน ข้อสำคัญของการทำสังคายนานี้ คือ เปลี่ยนภาษาที่ใช้เขียนในพระไตรปิฎก (คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ๓ หมวด) เป็นภาษาสันสกฤต เป็นต้นเหตุให้พระไตรปิฎกเกิดแตกต่างกัน อันพระไตรปิฎกนี้ในสังคายนาครั้งก่อน ๆ ไม่ได้จารึกลงไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ใช้แต่ท่องบ่นกันด้วยปากเปล่าจนจำได้ขึ้นใจ พึ่งมาเขียนลงไว้เป็นตัวหนังสือต่อเมื่อพระสงฆ์ชาวลังกาประชุมกันทำสังคายนา ที่ลังกาทวีป นับตามตำนานทางฝ่ายใต้ว่า เป็นสังคายนาครั้งที่ ๕ ราวเมื่อ พ.ศ. ๔๕๐ พระไตรปิฎกที่พวกพระสงฆ์ลังกาทำขึ้นนี้ได้จารึกลงไว้เป็นภาษามคธ และเรียกหนังสือพระไตรปิฎกนั้นว่า "พระบาลี"

๒. การแยกลัทธิ ตั้งแต่เกิดมีพระไตรปิฎกภาษาสันสกฤตขึ้น พวกฝ่ายเหนือก็นับถือพระพุทธศาสนาตามพระไตรปิฎกภาษาสันสกฤตนั้นสืบมา ส่วนฝ่ายใต้ก็คงนับถือพระไตรปิฎกภาษามคธ ทั้งสองฝ่ายจึงถือคติในพระพุทธศาสนาตามคณะของตนนิยม เป็นเหตุให้พระพุทธศาสนาแยกกันเป็น ๒ ลัทธิมาจนทุกวันนี้

พระสงฆ์ทั้ง ๒ นิกาย คือ ฝ่ายเหนือและฝ่ายใต้ ถือพระธรรมวินัยตาม พระไตรปิฎก อย่าง เดียวกัน แต่ ฝ่ายใต้ ถือพระวินัย เป็น สำคัญ ฝ่ายเหนือถือพระปรมัตถ์ เป็นสำคัญ ด้วยต่างมีความมุ่งหมายผิดกัน

ฝ่ายใต้มุ่งหมายจะรักษาพระธรรมวินัย ตามพระอริยสาวกได้ทำ

ปฐมสังคายนาไว้ ให้มั่นคง ประสงค์จะให้พระพุทธศาสนาคงอยู่อย่างที่พระพุทธเจ้าสั่งสอน มิให้ผันแปรไปเป็นอย่างอื่น

ส่วนคติของพวกนิกายฝ่ายเหนือมุ่งหมายจะเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้มหาชนเลื่อมใสแพร่หลายเป็นสำคัญ พวกสงฆ์นิกายฝ่ายเหนือคิดเห็นว่า วิธีสอนพระพุทธศาสนามาแต่ก่อน ซึ่งพระสงฆ์ประพฤติดับกิเลสตนเองให้เป็นเยี่ยงอย่าง แล้วชักจูงคนทั้งหลายให้ประพฤติตามนั้นเป็นทางแคบ เพราะว่าคนที่กิเลสกล้าปัญญาต่ำ คิดไม่เห็นประโยชน์ก็มิได้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา จึงคิดวิธีใหม่ เปลี่ยนเป็นมุ่งหมายเกลี้ยกล่อมชักจูงคนให้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนาเสียก่อน แล้วจึงสั่งสอนให้ระงับดับกิเลสต่อภายหลัง ลัทธิอย่างนี้ได้ชื่อแต่นั้นมาว่า "ลัทธิมหายาน" หมายความว่า ยานพาหนะอันกว้างใหญ่ที่จะรับขนสัตว์ข้ามสังสารวัฏ แล้วเลยเรียกลัทธิเดิมว่า "หินยาน" หมายความว่า ยานพาหนะอันคับแคบ แต่พวกนิกายฝ่ายใต้เรียกนามนิกายของตนเองว่า "สถวิระ" (เถรวาท) หรือ "สาวกยาน" หมายความว่าเป็นนิกายเก่าแก่

ลัทธิมหายานนั้นได้แก้ไขคติในพระพุทธศาสนาเรื่อยมา เช่นการถือพระโพธิสัตว์ อันแต่เดิมมา หมายแต่เพียงว่า พระพุทธเจ้าเมื่อก่อนตรัสรู้หรือเมื่อครั้งเสวยพระชาติต่าง ๆ และพระศรีอริยเมตตรัยอันเชื่อกันว่าจะมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในภายหน้าเท่านั้น รูปต่าง ๆ ที่สร้างขึ้นแทนพระพุทธองค์เมื่อก่อนตรัสรู้ ย่อมเรียกว่า รูปพระโพธิสัตว์ทั้งสิ้น หาเรียกว่า พระพุทธรูปซึ่งแทนพระองค์เมื่อตรัสรู้แล้วไม่ แต่พวกลัทธิมหา-

ยานติความหมายเรื่องพระโพธิสัตว์นี้กว้างออกไปอีกเป็นอันมาก เช่น กล่าวว่าผู้ใดก็ดี ที่ได้บำเพ็ญตนในพระพุทธศาสนาเป็นอัจฉริยบุคคลแล้ว ย่อมได้ชื่อว่าเป็นพระโพธิสัตว์ มีหวังที่จะสำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าด้วยกันทุกคน เป็นเครื่องล่อใจให้มหาชนหันมานับถือพระพุทธศาสนามากยิ่งขึ้นเป็นต้น แล้วต่อมาก็คิดสร้างรูปพระโพธิสัตว์ให้วิตถารขึ้นไปอีกหลายอย่าง

๓. การแผ่พระพุทธศาสนาลัทธิมหายาน

ครั้นเมื่อพระเจ้ากนิษก ได้โปรดให้ทำสังคายนาเสร็จแล้ว ก็ส่งศาสนทูตไปเที่ยวสอนศาสนายัง นานา ประเทศ แต่โดยมากไปทางเหนือและทางตะวันออก ด้วยเหตุนี้เอง พระพุทธศาสนาลัทธิมหายานจึงแพร่หลายไปทาง ไซบีเรีย มองโกเลีย ธิเบต จีน ญี่ปุ่น ตลอดถึง ญวน เช่นอย่างหลวงจีน หลวงญวน และนักพรตญี่ปุ่น ในปรัตยุตบันนี้ ก็ได้แผ่มาทางหมู่เกาะอินเดียตะวันออกด้วย เช่น เกาะชะวา สุมาตรา เป็นต้น

พระพุทธศาสนามาสู่ประเทศสยาม

ตามหลักฐานอันมีโบราณวัตถุปรากฏประกอบกับเรื่องพงศาวดาร รู้ได้แน่ชัดว่า พระพุทธศาสนมา ประดิษฐานในประเทศสยามแต่สมัยเมื่อยังเป็นถิ่นฐานของชนชาติลาว (เดี๋ยวนี้เรียกว่า ละว้า หรือ ลัวะ) ตั้งราชธานีอยู่ ณ เมืองนครปฐม ซึ่งเรียกนามในสมัยนั้นว่า เมืองทวาราวดี ด้วยมีพุทธเจดีย์ใหญ่น้อย เช่นพระปฐมเจดีย์เป็นต้น ปรากฏ อยู่เป็น สำคัญ และยังมีพุทธเจดีย์ ที่แห่งอื่นในประเทศสยามนี้ ซึ่งมีลักษณะต่าง ๆ กัน แสดงว่าลัทธิต่าง ๆ อันเกิดขึ้นในการถือพระพุทธศาสนา ได้มาถึงประเทศสยาม ต่อมาโดยลำดับเป็น ๔ ยุคด้วยกันดังนี้ คือ

ยุคที่ ๑ ลัทธิหินยานอย่างเถรวาท
ยุคที่ ๒ ลัทธิมหายาน
ยุคที่ ๓ ลัทธิหินยานอย่างพุกาม
ยุคที่ ๔ ลัทธิลังกาวงศ์

ยุคที่ ๑ ลัทธิหินยานอย่างเถรวาท

ได้กล่าวมาแล้วว่า เมื่อพระเจ้าอโศกมหาราชผู้เป็นพุทธศาสนูปถัมภกได้ทำตติยสังคายนาขึ้นแล้ว ก็ได้ส่งศาสนทูตไปเที่ยวสั่งสอนยัง นานาประเทศ

ส่วนศาสนทูตซึ่งมาทางตะวันออกเฉียงใต้ทางแหลม อินดูจีน ซึ่งในสมัยนั้นเรียกว่า "สุวรรณภูมิ" คือ พระเถระสององค์ มีนามว่า พระโสณเถร และ พระอุตตระเถร พระเถระสององค์นั้นมาตั้งสอนศาสนาเป็นหลักฐานลงที่จังหวัดนครปฐมก่อน เมืองนครปฐม นี้เป็นเมืองใหญ่และโบราณที่สุดเมืองหนึ่งในสุวรรณภูมิ (แหลมอินดูจีน) เรียกกันในสมัยนั้นว่า กรุงทวาราวดี และต่อมาเป็นเมืองร้างเสียช้านาน มาตั้งเป็นเมืองขึ้นใหม่ ครั้งหลังที่สุดเมื่อสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิพระเจ้าแผ่นดินกรุงศรีอยุธยา เป็นที่สำหรับระดมพลในเวลาสงคราม เมืองนครปฐม นับว่าเป็นเมืองแรกที่พระพุทธศาสนามาประดิษฐานในประเทศสยามนี้

การที่รู้แน่ว่าพระพุทธศาสนามาประดิษฐานในประเทศสยาม เมื่อตั้งราชธานีอยู่ ณ เมืองทวาราวดี (นครปฐม) นั้น เพราะว่ามีโบราณวัตถุบางอย่างปรากฏอยู่ที่พระปฐมเจดีย์ เช่น ศิลาทำเป็นรูปพระธรรมจักรเหมือนอย่างเช่นชาวอินเดียชอบสร้างกันในสมัยเมื่อก่อนมีพระพุทธรูป และภาษาที่จารึกพระธรรมก็เป็นภาษามคธ กับทั้งยังมีคติที่ถือกันเมื่อก่อนมีพระพุทธรูป เช่นทำพระพุทธอาสน์และรอยพระพุทธบาท เป็นที่สักการบูชาปรากฏต่อมาในประเทศสยามนี้อีกหลายอย่าง สิ่งสำคัญเหล่านี้แสดงว่าพระพุทธศาสนาซึ่งแรกมาประดิษฐานในประเทศสยามเป็นลัทธิเถรวาท อย่างเช่น ที่ พระเจ้าอโศกมหาราช ให้เที่ยวสั่งสอนยัง นานา ประเทศ พระพุทธ-ศาสนานี้ได้เป็นหลักฐานมั่นคงและนับถือ แพร่หลาย กันทั่ว ประเทศสยาม ตั้งแต่ก่อน พ. ศ. ๕๐๐ พระปฐมเจดีย์องค์แรกที่นครปฐม ก็ได้สร้างขึ้นครั้งพระเถระสององค์มาตั้งสอน พระพุทธศาสนา ด้วย ต่อภายหลัง

พระยาพาณ จึงได้สร้างพระปรางค์ต่อขึ้นอีกชั้นหนึ่ง จนที่สุดพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงสร้างเสริมให้ ใหญ่โต และงดงาม ยิ่งขึ้นดังได้เห็นอยู่ในเวลานี้

ยุคที่ ๒ ลัทธิมหายาน

เมื่อ เกิด ลัทธิมหายาน แพร่หลาย ใน อินเดีย ราว พ. ศ. ๗๐๐ ชาวอินเดียก็พาลัทธิมหายาน มาเที่ยวสอนตามแถบตะวันออกนี้ เหมือนเคยสอนศาสนามาแต่หนหลัง แต่มาสอนที่เกาะสุมาตราก่อน แล้วจึงเลยไปสอนที่ เกาะชะวา และ ประเทศกัมพูชา (เขมร) บางพวกก็ได้พาพระพุทธศาสนา มา เที่ยว สั่งสอน ใน ประเทศ พะม่า มอญ ตลอด จน กรุงทวาราวดี แต่หากจะมีใครมีใครเลื่อมใสจึงไม่ปรากฏเค้าเงื่อนว่าลัทธิมหายานได้มาเจริญแพร่หลายในประเทศสยามในครั้งนั้น

ครั้นเมื่อราว พ. ศ. ๑๓๐๐ กษัตริย์ซึ่งครอง กรุงศรีวิชัย ในเกาะสุมาตรา มีอานุภาพมาก แผ่อาณาเขตต์มาถึงแหลมมะลายูตอนใต้ พวกชาวศรีวิชัย นับถือพระพุทธศาสนาอย่างลัทธิมหายาน จึงนำลัทธินั้นมาสั่งสอนในเหล่าจังหวัดที่ได้ ไว้เป็นอาณาเขตต์ ยังมีพุทธเจดีย์อย่างลัทธิมหายานที่พวกชาวศรีวิชัย มาสร้างไว้ปรากฏอยู่ เช่นพระมหาธาตุที่เมืองนครศรีธรรมราช องค์เดิม กับทั้งพระพุทธรูป รูปพระโพธิสัตว์ และพระพิมพ์ดินดิบ ซึ่งทำซ่อนไว้ ในถ้ำแห่งละตั้งหมื่นตั้งแสน ยังขุดค้นหาได้จนทุกวันนี้ ตั้งแต่ถ้ำในอาณาเขตต์จังหวัดนครศรีธรรมราช จังหวัด

ตรัง และจังหวัดพัทลุง ลงไปจนจังหวัดไทรบุรี จังหวัดปัตตานี ลักษณะพระพุทธรูปและรูปพระโพธิสัตว์ล้วนเป็นอย่างลัทธิมหายาน และทำแบบแผนเป็นอย่างเดียวกับพระพุทธรูป และรูปพระโพธิสัตว์ที่เกาะชะวาไม่ผิดเพี้ยน สันนิษฐานว่าพระพิมพ์ดินดิบนั้นเป็นของพวกสอนศาสนาสร้างทิ้งไว้ โดยหวังว่าถ้าผู้ใดไปพบปะในอนาคตกาล จะได้เอาไปประกาศกับพวกพลเมืองให้เกิดมีศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา แต่ในสมัยนั้นลัทธิมหายานเจริญอยู่เพียงในแหลมมะลายู เท่านั้น ฝ่ายเหนือขึ้นมายังคงถือลัทธิหินยานอย่างเถรวาทกันอยู่อย่างเดิม พระพุทธรูปหรือรูปพระโพธิสัตว์แบบนั้นจึงมิได้มีแพร่หลายในจังหวัดนครปฐม

ต่อมาในสมัยราวเมื่อ พ.ศ. ๑๕๕๐ มีกษัตริย์เชื้อสายชาวศรีวิชัยนั้นองค์หนึ่งขึ้นมาแต่เมืองนครศรีธรรมราชได้มาครองเมืองลพบุรี แล้วราชบุตรของกษัตริย์องค์นั้นได้ไปครองประเทศกัมพุชา (เขมร) เป็นเหตุให้ประเทศสยาม และ ประเทศกัมพุชา รวมอยู่ใน อำนาจ ราชวงศ์อันเดียวกัน ประเทศสยาม เลย อยู่ใน อำนาจ ของ กษัตริย์ กรุงกัมพุชา สืบมา อีกช้านาน พระพุทธศาสนา ศาสนาพราหมณ์กับทั้งวิชชาช่างในประเทศกัมพุชา จึงแผ่มาถึงประเทศสยาม ตั้งแต่สมัยนั้น ในศิลาจารึกกล่าวว่า ใน เมืองลพบุรีมีทั้งพระสงฆ์ ลัทธิหินยานอย่างเถรวาทและลัทธิมหายาน พระสงฆ์นิกายเถรวาทมีผู้คนนับถือมากในประเทศสยามอยู่ก่อนแล้ว ส่วนพระสงฆ์นิกายมหายานและศาสนาพราหมณ์เจริญรุ่งเรืองอยู่ในประเทศกัมพุชาก่อน (ข้อนี้พึงเห็นได้ด้วยบรรดาปราสาทหินในประเทศ กัมพุชา ซึ่งสร้างเป็นวัดในพระพุทธศาสนาสร้างตามคติมหายานแทบทั้งนั้น) พึ่งมาเจริญรุ่งเรือง

ในประเทศสยาม มากที่สุด และเปลี่ยนใช้ภาษาสันสกฤตจารึกพระธรรม แทนภาษามคธ ตั้งแต่สมัยนี้เป็นต้นมาลัทธิไสยศาสตร์และพระพุทธศาสนา ก็ได้ปะปนกันจนบัดนี้ก็ยังแยกกันไม่ใคร่ออก

ยุคที่ ๓ ลัทธิหินยานอย่างพุกาม

ราวเมื่อ พ. ศ. ๑๖๐๐ พระเจ้าอนุรุทธมหาราช หรือที่เรียกว่า พระเจ้าอโนรธามังช่อ กษัตริย์ผู้ครองประเทศพะม่า ตั้งราชธานีอยู่ ณ เมืองพุกาม มีอานุภาพปราบปรามประเทศรามัญ (มอญ) ไว้ในอำนาจ แล้วขยายอาณาเขตต์เข้ามาทางประเทศลานนา (คือ มณฑลพายัพ บัดนี้) ลงมาจนถึงละโว้ (ลพบุรี) และเมืองทวาราวดี (นครปฐม) พระเจ้าอนุรุทธ เป็นพุทธศาสนูปถัมภกให้สั่งสอนทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาไปด้วยกันกับแผ่อาณาเขตต์ แต่ถึงสมัยนี้พระพุทธศาสนาที่ในอินเดียเสื่อมจวนจะศูนย์อยู่แล้ว พวกชาวเมืองพุกามเดิมรับพระพุทธศาสนาลัทธิหินยานอย่างเถรวาท มาจากมคธราษฎร์เหมือนพวกชาวสยาม ครั้นต่อมาเมื่อห่างเหินกับอินเดีย จึงเกิดเป็นลัทธิหินยานอย่างเมืองพุกาม เมื่อพวกชาวเมืองพุกาม มามีอำนาจปกครองประเทศสยาม ก็พาลัทธินั้นมาสั่งสอนเจริญแพร่หลายทางฝ่ายเหนือ คือ มณฑลพายัพ เดี๋ยวนี้ ข้อนี้พึงเห็นได้ด้วยทางฝ่ายเหนือหามีรูปพระโพธิสัตว์อย่างลัทธิมหายาน แพร่หลาย เหมือนทางฝ่ายใต้ไม่ เป็นเพราะพวกชาวพุกาม เข้ามาปกครองเอง แต่ทางข้าง

เหนือซึ่งอยู่ใกล้ไปมาง่าย ส่วนทางใต้ให้พวกขอมคงปกครองเป็นประเทศราชขึ้นเมืองพุกามอยู่ณเมืองละโว้ การถือลัทธิมหายานจึงยังคงถือกันอยู่ข้างใต้ต่อมา

ในสมัยเมื่อพระเจ้าอนุรุทธมหาราชเมืองพุกามมาได้ปกครองประเทศสยามนั้น ชนชาติไทยอยู่ในแว่นแคว้นลานนา (มณฑลพายัพ) และลานช้าง (พระตะบองและเวียงจันทน์) มากกว่าข้างใต้ พวกไทยนับถือพระพุทธศาสนาอยู่แล้ว ก็ถือศาสนาลัทธิหินยานตามแบบแผนเมืองพุกามมาแต่ครั้งนั้น ครั้นเมื่อล่วงสมัยพระเจ้าอนุรุทธมหาราชอำนาจเมืองพุกามเสื่อมลง พวกขอมกลับมีอำนาจตีเอาประเทศสยามกลับคืนมาได้ แต่ถึงสมัยนี้พวกขอมก็เสื่อมอำนาจลงเหมือนกัน ไทยจึงได้มีอำนาจในประเทศสยามเป็นลำดับมา ถึงได้ตั้งเป็นเอกราชขึ้นมีเมืองสุโขทัยเป็นราชธานี แต่ที่เมืองสุโขทัยนี้เดิมเป็นเมืองขึ้นของพวกขอม พวกขอมได้ขึ้นไปตั้งอยู่ช้านาน ได้นำลัทธิมหายานและลัทธิศาสนาพราหมณ์ตลอดจนการใช้อักษรขอมและภาษาขอมขึ้นไปประดิษฐานไว้ ไทยได้มาปกครองพลเมืองซึ่งนิยมประพฤติขนบธรรมเนียมอย่างขอมอยู่โดยมาก ไทยก็มิได้เบียดเบียฬกดขี่ให้เปลี่ยนแปลงแก้ไขอย่างใด เพราะวิสัยไทยรู้จักเลือก เห็นขนบธรรมเนียมของชาวต่างประเทศอย่างใดดี ถ้าแหละมิได้ฝ่าฝืนต่อประโยชน์ของตนก็มักประพฤติตามหรือแก้ไขให้เป็นประโยชน์ยิ่งขึ้น ดังได้ยึดเอาอักษรขอมเป็นหลักและดัดแปลงแก้ไขใหม่ เอาใช้เป็นอักษรไทยต่อไป อาศัยเหตุนี้

พวกไทยที่ลงมาอยู่ทางใต้ ตั้งแต่ สุโขทัยลงมา จึงนับถือลัทธิบางอย่างในศาสนา ตลอดจนการใช้ภาษาและศาสตราคม ซึ่งได้มาจาก ขอม

ยุคที่ ๔ ลัทธิลังกาวงศ์

เมื่อ พ.ศ. ๑๖๙๖ พระเจ้าปรักกรมพาหุ ได้ครองราชสมบัติ ในลังกาทวีป พระเจ้าปรักกรมพาหุนี้ นับเป็นมหาราชองค์หนึ่งใน พงศาวดารลังกา เพราะมีอานุภาพมาก สามารถปราบปรามได้ เมืองทมิฬทั้งปวงไว้ในอำนาจ และเป็นพุทธศาสนูปถัมภกท่านองเดียวกับพระเจ้าอโศกมหาราช ได้ทรงอาราธนาพระมหากัสสปเถระ เป็น ประธานทำ สังคายนา พระธรรมวินัย (นับในตำนานข้างฝ่ายใต้ว่าเป็นสังคายนาครั้งที่ ๗) แล้วจัดวางระเบียบข้อวัตรปฏิบัติแห่งสงฆ์นานาสังวาส (ที่ต่างนิกายกัน) ให้กลับคืนเป็นนิกายเดียวกัน เป็นเหตุให้พระพุทธศาสนารุ่งเรืองขึ้นในลังกาทวีป ลัทธิใหม่เนื่องจากสังคายนาครั้งนี้เรียกว่า "ลัทธิลังกาวงศ์"

ลัทธิลังกาวงศ์ผิดกับลัทธิ อื่น ๆ ด้วยเหตุดังจะกล่าวต่อไปนี้ คือ ลัทธิลังกาวงศ์เกิดขึ้นในสมัยเมื่อการถือพระพุทธศาสนา ใน อินเดีย เสื่อมสิ้นแล้ว ยังคงนับถืออยู่แต่ในประเทศอื่น ๆ และถือ แตกต่างกันเป็น ลัทธิหินยาน บ้าง ลัทธิมหายานบ้าง มิได้มีการศึกษาติดต่อกันกับ อินเดีย เหมือนกาลก่อน ประเทศต่าง ๆ ที่นับถือพระพุทธศาสนานี้ ต่างสั่งสอนกันตามความรู้ความสามารถของศาสนาจารย์ในประเทศนั้น ๆ ด้วยอาศัยคัมภีร์พระไตรปิฎก

กับตำราอาจารย์เป็นหลักของพระพุทธศาสนาด้วยกันทุกประเทศ ส่วนพระไตรปิฎกนั้นชาวประเทศ ธิเบต จีน และ ญี่ปุ่น ซึ่งนับถือลัทธิมหายานเอาไปแปลเป็นภาษาของตนเอง ไม่ศึกษาฉะบับภาษามคธ หรือ สันสกฤต ซึ่งเกิดขึ้นในอินเดีย แต่ ลังกา พะม่า มอญ ถือ ลัทธิหินยาน คงศึกษาพระไตรปิฎก ภาษา มคธ ฝ่าย เขมร ถือ ลัทธิมหายาน ศึกษาพระไตรปิฎกภาษาสันสกฤตซึ่งได้มาจาก อินเดีย ส่วนสยามเดิมถือลัทธิหินยาน แล้วภายหลังนับถือลัทธิมหายานไปตาม เขมร พระไตรปิฎกที่ศึกษาคงมีในสยามทั้งภาษามคธและภาษาสันสกฤต แต่พระไตรปิฎกที่มีอยู่ในประเทศ พะม่า, มอญ, ไทย, และเขมรในสมัยนี้บกพร่องวิปลาสคลาดเคลื่อนแตกต่างกัน เพราะหนังสือสมัยนั้นอาศัยแต่คัดเขียนกันเป็นพื้น ทั้งภาษาที่ใช้ ในพระไตรปิฎกยังซ้ำเป็นภาษาที่ชาวเมืองไม่เข้าใจเสียด้วย การศึกษาพระพุทธศาสนาจึงต้องอาศัยคำอธิบาย บอกเล่า ของ ครูบาอาจารย์เป็นสำคัญ พระไตรปิฎกจึงมีบริบูรณ์แต่ในลังกา ครั้นพระเจ้าปรักกรมพาหุมหาราช ผู้พ้นพระพุทธศาสนาทำสังคายนาพระไตรปิฎก และทำนุบำรุงพระสงฆ์ให้นิยมเล่าเรียนภาษามคธจนเชี่ยวชาญ พระสงฆ์ลังกาในสมัยนั้นจึงย่อมทรงพระธรรมวินัย และรอบรู้พระพุทธวจนะ วิเศษกว่าพระสงฆ์ประเทศอื่น ๆ

ครั้นกิตติศัพท์ที่พระพุทธศาสนารุ่งเรืองขึ้นในลังกาทวีปนั้นเฟื่องฟุ้งมาถึงประเทศเขมร, พะม่า, มอญ, ไทย ก็มีพระภิกษุในประเทศเหล่านี้พากันไปสืบสวนยังเมืองลังกา เมื่อเห็นข้อวัตรปฏิบัติของพระสงฆ์ชาวลังกาตามแบบที่สะสางใหม่ ก็เกิดความเลื่อมใสใคร่จะศึกษา แล้วนำแบบแผน

นั้นมาประดิษฐานในบ้านเมืองของตน แต่พระสงฆ์ชาวลังกา รังเกียจว่าสมณวงศ์ในนานาประเทศแตกต่างกันมาเสียช้านานแล้ว จึงเกี่ยงให้พระภิกษุซึ่งไปจากต่างประเทศเหล่านี้รับอุปสมบทใหม่ แปลงเป็นนิกายลังกาวงศ์อันเดียวกันเสียก่อน พระภิกษุชาวต่างประเทศก็ยอมกระทำตาม และอยู่ศึกษาพระธรรมวินัยลัทธิลังกาวงศ์เรื่อยมา ครั้นรอบรู้แล้วจึงกลับมายังประเทศของตน บางพวกก็พาพระสงฆ์ชาวลังกามาด้วย เมื่อมาถึงบ้านเมืองเดิม ผู้คนเห็นว่าพระสงฆ์ลังกาวงศ์ปฏิบัติเคร่งครัดในพระธรรมวินัยก็พากันเลื่อมใส ให้บุตรหลานเล่าเรียนในสำนักพระสงฆ์ลังกาวงศ์มากขึ้นโดยลำดับ ทั้งในประเทศพะม่า, รามัญ, และประเทศสยาม ตลอดไปจนประเทศลานนา ลานช้าง และกัมพูชา

ส่วนประเทศสยาม พระพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์แรกมาถึงเมื่อราว พ.ศ. ๑๘๐๐ พวกพระภิกษุไทยผู้ได้ไปบวชแปลงในเมืองลังกา กลับมาตั้งคณะที่เมืองนครศรีธรรมราชก่อน แล้วชักชวนพระสงฆ์ลังกาตามมาด้วย ช่วยกันรื้อพระมหาธาตุที่เมืองนครศรีธรรมราชองค์เดิม ซึ่งพวกมหายานสร้างไว้ แปลงเป็นรูปพระสถูปอย่างลังกาในสมัยนี้

ครั้นเกียรติคุณของพระสงฆ์ลังกาวงศ์แพร่หลายขึ้นไปถึงกรุงสุโขทัยราชธานี เมื่อครั้งกษัตริย์ราชวงศ์พระร่วงเป็นใหญ่ ก็ทรงเลื่อมใสโปรดให้นิมนต์พระสงฆ์ลังกาวงศ์ขึ้นไปตั้งคณะ ณ กรุงสุโขทัย ลัทธิลังกาวงศ์จึงรุ่งเรืองในประเทศสยามแต่นั้นมา ตั้งแต่ลัทธิลังกาวงศ์เจริญขึ้น ลัทธิมหายานในสยามก็เสื่อมทรามแล้วเลยศูนย์ไป คงมีแต่พระสงฆ์ลัทธิหินยาน แต่ว่าในครั้งแรกต่างกันเป็นสองนิกาย คือ

พระสงฆ์พวกเดิมนิกายหนึ่ง พระสงฆ์พวกที่อุปสมบทตามลัทธิลังกาวงศ์นิกายหนึ่ง ในประเทศพะม่า, รามัญ, เขมร พระสงฆ์ก็เป็นสองนิกายเช่นนั้นเหมือนกัน แล้วในที่สุดจึงรวมเป็นนิกายเดียวกัน แต่การที่ไทยรับถือลัทธิลังกาวงศ์ครั้งนั้น ก็หาได้ละทิ้งขนบธรรมเนียม แม้เป็นของศาสนาอื่นที่ได้เคยประพฤติกันมาแต่ก่อนทั้งหมดไม่ ด้วยเคยกล่าวแล้วว่าวิสัยไทยเลือกใช้แต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ อาศัยเหตุนี้ประเพณีการบ้านเมือง ซึ่งเคยถือคติตามทางศาสนาพราหมณ์ อันใดซึ่งมิได้ขัดต่อพระพุทธศาสนาแล้วก็คงถือกันต่อมา

มูลแห่งการสร้างวัดในประเทศสยาม

ตามประเพณีมีมาในอินเดีย ตั้งแต่ก่อนพุทธกาล ถ้าผู้ทรงคุณธรรมในศาสนาถึงมรณภาพลง เมื่อเผาศพแล้วย่อมเก็บอัฐิธาตุบรรจุไว้ ในสถูปที่เขาเรียกกันว่า "พระเจดีย์" สร้างขึ้นตามกำลังของเจ้าภาพ มีตั้งแต่เพียงเป็นก้อนดิน ขึ้นไปจนถึงสร้างเป็นปึกแผ่นและแน่นหนาโดยประณีตบรรจง เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จเข้าปรินิพพานถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระแล้วกษัตริย์และมหาพราหมณ์ในแคว้นทั้งแปดได้แบ่ง พระบรมธาตุไป สร้างพระสถูปบรรจุไว้ ให้มหาชนในเมืองของตนสักการบูชา ครั้นต่อมาสมัยเมื่อพระเจ้าอโศก ได้เป็นพระเจ้าราชาธิราช ทรงเลื่อมใสทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้รุ่งเรืองแพร่หลายใน อินเดีย ตลอดจนถึง นานา ประเทศ พระเจ้าอโศกมหาราช ได้รวบรวมพระบรมธาตุที่บรรจุไว้แต่เดิม เอามาแบ่งเป็นส่วนละน้อย ๆ พระราชทานไปให้สร้างพระสถูปบรรจุไว้เป็นที่สักการ-

บูชา ตามบรรดาบ้านเมืองและประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนา ทั้งได้เคยกล่าวมาตั้งแต่ต้นว่า เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จเข้าปรินิพพานแล้ว ต่อมาเกิดมีการสร้างพุทธเจดีย์ขึ้นเป็นหลายอย่างคือ ธาตุเจดีย์, บริโภคเจดีย์, ธรรมเจดีย์, และอุทเทสิกเจดีย์, เมื่อพระพุทธเจดีย์, เหล่านี้เกิดขึ้น ณ ที่แห่งใด ที่แห่งนั้นพวกพุทธศาสนิกชนก็ย่อมชวนกันไปสักการบูชา และช่วยกันพิทักษ์รักษาอยู่เนืองนิจ ทั้งมีผู้เลื่อมใสศรัทธาก่อสร้างเครื่องอุปกรณ์ต่าง ๆ เพิ่มพูนขึ้นตามกำลังของประชุมชน ณ ที่แห่งนั้น ๆ จึงเริ่มเกิดวัดขึ้น ณ ที่ต่าง ๆ วัดชั้นเก่าที่สุดที่ปรากฏในประเทศสยามด้วยเหตุดังกล่าวมานี้ มีเช่นที่พระปฐมเจดีย์เป็นต้น

อนึ่งเมื่อครั้งพุทธกาล ผู้ที่บวชเป็นพระภิกษุสงฆ์ มีวัตรปฏิบัติตามพุทธประเพณี คือ ไม่อยู่ประจำ ณ ที่แห่งหนึ่งแห่งใด ในฤดูแล้งเดิรทางได้สะดวก ก็ชวนกันแยกย้ายไปเที่ยวสั่งสอนพระพุทธศาสนาตามบ้านเมืองใหญ่น้อย หรือมิฉะนั้น ก็แยกไปเที่ยวหาที่สงัดบำเพ็ญวิปัสสนาญาณชำระจิตต์ของตนให้ผ่องพ้นกิเลส ต่อถึงฤดูฝนจะเดิรทางไม่ได้สะดวกจึงรวมกันเข้าวัสสาหยุดพักอยู่ในบ้านในเมือง จนกว่าจะถึงฤดูแล้งก็เที่ยวไปใหม่ อาศัยประเพณีเช่นว่ามา จึงมีผู้ศรัทธาถวายที่อารามสำหรับพระสงฆ์จะได้ยับยั้งอยู่ในเมืองเมื่อฤดูฝน อารามเหล่านี้เองเป็นต้นเค้าแห่งการสร้างวัด ส่วนวัดที่พระสงฆ์อยู่ประจำนั้นพึ่งเกิดขึ้นใน อินเดีย ชั้นหลังต่อมา

เมื่อได้เกิดมีผู้นับถือพระพุทธศาสนามากขึ้นในประเทศสยาม ครั้งแรกก็ได้ขอพระบรมธาตุและคณะสงฆ์มาจากอินเดีย แล้วสร้างพุทธเจดีย์

ที่บรรจุพระบรมธาตุขึ้น ผู้มีศรัทธาจะบวชก็ขอบรรพชาอุปสมบทต่อพระสงฆ์ซึ่งมาจากอินเดีย อาศัยเหตุนี้จึงเกิดมีวัดและมีสงฆมณฑลขึ้นในประเทศสยาม ชั้นเดิมพระพุทธศาสนาคงจะรุ่งเรืองที่ในบ้านเมืองก่อน แล้วจึงแผ่ไปถึงที่อื่นโดยลำดับ ด้วยเหตุนี้วัดในชั้นดึกดำบรรพ์ซึ่งยังปรากฏอยู่จึงมักอยู่ในท้องที่อันเป็นเมืองเก่า และในเมืองอันเคยเป็นราชธานีโดยฉะเพาะห่างออกไปก็มีบ้างเหมือนกัน แต่ไม่สู้จะมากนัก

การสร้างวัดมีเป็นสองอย่าง ตั้งแต่ดึกดำบรรพ์มา คือ อย่างหนึ่งสร้างเป็น วัดพุทธเจดีย์ ถือว่าเป็นหลักพระพุทธศาสนาในแห่งนั้น อีกอย่างหนึ่งในเวลาท่านผู้ทรงคุณธรรม หรือท่านที่เป็นบรรพบุรุษถึงมรณภาพลง เผาศพแล้วผู้ที่นับถือก็ช่วยกันก่อสถูปบรรจุอัฐิธาตุตามประเพณีในอินเดีย แต่อุทิศเป็นเรือนพระพุทธศาสนาด้วย แล้วเลยสร้างโบสถ์วิหารและกุฏิเป็นที่อยู่ของสงฆ์ เมื่อผู้ใดในวงศ์ญาติบวชเรียนก็มักให้ไปจำพรรษา ณ วัดที่บรรพบุรุษของตนได้สร้างไว้นั้น เมื่อถึงคราวจะทำบุญสุนทรทานก็ไปกระทำยังวัดแห่งบรรพบุรุษของตน จึงเป็นเหตุให้เกิดมีวัดอื่น ๆ อยู่ใกล้ ๆ กับวัดชะนิดแรก วัดชะนิดที่สองนี้เรียกว่าวัดอนุสสาวรีย์ วัดสองอย่างดังกล่าวแล้วนี้เป็นต้นเหตุของการสร้างวัดในชั้นหลังสืบมาด้วยเหมือนกัน

เนื่องจากประเพณีที่ชอบบรรจุอัฐิธาตุไว้ในสถูปตามวัดอนุสสาวรีย์แต่สมัยโบราณนี้เอง เป็นเหตุให้ผู้มีทุนทรัพย์ทั้งหลายสร้างวัดขึ้นมากมายดังจะเห็นได้ตามเมืองโบราณต่าง ๆ ทางแถบเหนือมีวัดอยู่ติด ๆ กัน ห่าง

กันไม่มากนัก ต่อมาถึงสมัยธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์นี้ ได้เลิกประเพณีที่บรรจุอัฐิธาตุไว้ตามพระสถูปในวัดต่าง ๆ เพราะเห็นกันว่าเป็นที่ไม่ปลอดภัย เนื่องแต่เมื่อพะม่าตีกรุงศรีอยุธยาได้แล้ว ก็ทำลายวัดและพระสถูปต่าง ๆ อัฐิธาตุที่บรรจุไว้อันตรายหายไป จึงพากันเก็บอัฐิธาตุของผู้ล่วงลับไว้ในบ้านเรือนเสีย ก็มิใคร่มีใครสร้างวัดมากเหมือนแต่ก่อน จนถึงสมัยปรัตยุตบันนี้ ความนิยมในการสร้างวัดขึ้นใหม่ก็หมดสิ้นไป พากันเห็นว่าวัดเก่ามีมากพออยู่แล้ว ถ้าจะสร้างขึ้นใหม่อีกในที่ใกล้ ๆ กัน ย่อมมิเป็นการสมควรด้วยประการต่าง ๆ เป็นต้นว่า อาหารสำหรับพระสงฆ์ซึ่งบิณฑบาตได้จากสัปปุรุษในบริเวณใกล้วัดนั้น จะต้องแบ่งไปทางวัดเก่าบ้าง และวัดใหม่บ้าง เป็นสองฝักสองฝ่าย หาพอเพียงแก่พระสงฆ์ไม่ อาศัยเหตุนี้ผู้มีทุนทรัพย์ทั้งหลายจึงเป็นแต่เพียงช่วยกันซ่อมแซมวัดเก่าที่มีอยู่แล้วแต่เดิมเท่านั้น

พระพุทธศาสนาสมัยสุโขทัย

ได้กล่าวแล้วว่าสุโขทัยเมื่อก่อนกษัตริย์ไทยได้ปกครองตั้งเป็นราชธานีของสยามนั้น เป็นเมืองขึ้นของเขมรอยู่ช้านาน ชาวเมืองสุโขทัยจึงถือพระพุทธศาสนาลัทธิมหายานตามพวกเขมรด้วย ยังมีพุทธเจดีย์สร้างตามแบบลัทธิมหายานในสุโขทัยอยู่หลายแห่ง ครั้นเมื่อกษัตริย์ราชวงศ์พระร่วงได้เป็นใหญ่ ครองประเทศสยาม ณ กรุงสุโขทัยนั้น ประจวบกับสมัยที่พระพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์แพร่หลายอยู่ในแถบ

ใต้ของประเทศสยาม มาถึงสมัยของพระเจ้าขุนรามคำแหง กษัตริย์องค์ที่สามของกรุงสุโขทัย พระองค์ได้เสด็จลงไปพบปะพระสงฆ์ลัทธิลังกาวงศ์ที่เมืองนครศรีธรรมราช ได้เห็นพระสงฆ์ลัทธินี้ปฏิบัติครัดเคร่งและรอบรู้พระธรรมวินัยเป็นอย่างดี จึงทรงศรัทธาเลื่อมใสโปรดนิมนต์ให้ขึ้นมาตั้งคณะที่เมืองสุโขทัย แล้วบวชแปลงพระสงฆ์ไทยในประเทศนี้ต่อมา ลัทธิลังกาวงศ์จึงเจริญแพร่หลายไปทั่วประเทศสยามแต่สมัยนั้น ความข้อนี้ปรากฏอยู่ในศิลาจารึกของพระเจ้าขุนรามคำแหงมหาราช เมื่อ พ.ศ. ๑๘๒๐ เศษว่า "พ่อขุนรามคำแหง กระทำโอยทานแก่พระมหาเถรสังฆราชปราชญ์เรียนจบพระไตรปิฎก หัวก็กกว่าปู่ครูในเมืองนี้ทกตนลกแต่เมืองนครศรีธรรมราช มา" หมายความว่า พระองค์ได้ทรงโปรดปรานเลื่อมใสในพระสงฆ์ผู้ใหญ่คณะใหม่นี้ ซึ่งรอบรู้พระไตรปิฎกยิ่งกว่าพระสงฆ์ผู้ใหญ่ของคณะเดิมอันมีอยู่แต่ก่อนในสุโขทัย พระสงฆ์ผู้ใหญ่ของคณะใหม่นี้มาจากเมืองนครศรีธรรมราช ทุกองค์ สมัยนี้ประเทศสยามได้เริ่มเป็นไมตรีกับลังกาทวีป ได้พระพุทธรูปอันทรงพระนามว่า "พระพุทธสิหิงค์" มาจากลังกาในรัชชกาลนี้ด้วย

ลัทธิลังกาวงศ์ได้เจริญอยู่ในประเทศสยามเรื่อย ๆ มา และเจริญที่สุดในสมัยพระมหาธรรมราชาที่ ๑ (พระยาลิไทย) กษัตริย์องค์ที่ ๕ ของกรุงสุโขทัย กษัตริย์พระองค์นี้ทรงฝักใฝ่ในพระพุทธศาสนาเป็นอันมาก ได้ศึกษาในสำนักพระสงฆ์ลังกาวงศ์จนทรงรอบรู้ในพระไตรปิฎกแตกฉาน เช่นได้ทรงแต่งหนังสือซึ่งเรียกกันว่า "ไตรภูมิพระร่วง" อันเกี่ยวแก่พระพุทธศาสนาไว้ พระองค์ทรงเลื่อมใสในลัทธิลังกาวงศ์ยิ่ง

กว่าพระเจ้าแผ่นดินพระองค์อื่นแต่ก่อนมา ถึงกับได้ทรงนิมนต์พระมหาสวามี จากลังกาเข้ามาเป็นสังฆราชในกรุงสุโขทัย จัดวางแบบแผนในสงฆมณฑลตามเยี่ยงอย่างลังกาให้มั่นคงยิ่งขึ้น ทรงกำหนดพระสงฆ์ออกต่างกันตามสมาทานธุระเป็นสองพวก คือ

๑. <u>พระสงฆ์คามวาสี</u> คือ พวกสมาทานคันถธุระ เล่าเรียนภาษามคธเพื่อศึกษาพระพุทธวจนะในพระไตรปิฎก อยู่วัดในบ้านเมืองอันเป็นสำนักแห่งการศึกษา

๒. <u>พระสงฆ์อรัญญวาสี</u> คือ พวกซึ่งสมาทานวิปัสสนาธุระชอบบำเพ็ญภาวนาหาความวิมุตติ (สงบ) มักอยู่วัดในอรัญญิก (ป่า)

กษัตริย์พระองค์นี้ทรงมีพระราชศรัทธาในพระพุทธศาสนามาก จนในที่สุดถึงแก่ได้เสด็จออกทรงผนวชอยู่คราวหนึ่ง ณ วัดป่ามะม่วง นี่เป็นต้นเหตุให้กษัตริย์, พระราชวงศ์, ขุนนาง, และสามัญชน ถือเป็นแบบอย่างออกอุปสมบทชั่วคราว ต่อมาจนถึงสมัยปรัตยุตบันนี้

พระพุทธศาสนาที่ถือในประเทศสยาม ควรนับว่าเกิดเป็น<u>ลัทธิสยามวงศ์</u> ตั้งแต่รัชชกาลของพระยาลิไทย นี่เป็นต้นมาด้วย

<u>พระพุทธศาสนาสมัยศรีอยุธยา</u>

เมื่อแรกตั้งพระนครศรีอยุธยา เป็นราชธานี แบบแผนในการปกครองคณะสงฆ์คล้าย ๆ กับที่มีอยู่ในสุโขทัย คือ จัดแบ่งพระสงฆ์ออกเป็นคณะคามวาสี และ อรัญญวาสี ต่อมาเมื่อราว พ. ศ. ๑๙๖๕ พระภิกษุ

ชาวเชียงใหม่ ๗ รูปกับภิกษุ อื่นเป็น อันมากได้พากัน ออกไป ยังเมืองลังกา ครั้นบวชแปลงแล้วก็ศึกษาพระธรรมวินัยอยู่เป็นหลายปี เมื่อกลับมาได้นิมนต์พระมหาเถรชาวลังกามาด้วยสองรูป คือ พระมหาวิกรมพาหุ กับพระอุดมปัญญา ได้มาขึ้นที่พระนครศรีอยุธยา ก่อน แล้วแยกย้ายกันไปเที่ยวตั้งนิกายขึ้นตามเมืองต่าง ๆ พระสงฆ์ ที่กลับเข้ามาครั้งนี้ปฏิบัติเคร่งครัดยิ่งขึ้นไปกว่า พระสงฆ์ ในพื้นเมือง ที่ได้บวช แปลงเป็น นิกายลังกาวงศ์มาแต่ก่อน เมื่อกลับเข้ามาถึงประเทศสยามแล้ว ทำให้คนทั้งหลายเกิดความเลื่อมใสศรัทธามาก ในเวลานั้น สมเด็จพระบรมไตรโลกนารถเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ได้ทรงเลื่อมใสศรัทธาในพระสงฆ์คณะใหม่นี้มากจนออกทรงผนวช ณ วัดจุฬามณี เมืองพิษณุโลก ชั่วคราว เหมือนอย่างพระมหาธรรมราชา พระยาลิไทย กรุงสุโขทัย นับว่า ลัทธิลังกาวงศ์รุ่งเรืองมากขึ้นอีกในครั้งนี้

พระนครศรีอยุธยาตั้งเป็นราชธานี อยู่ช้านาน มีพระเจ้าแผ่นดินสืบเนื่องกันมาหลายพระองค์ แต่ก็เป็นพระพุทธศาสนูปถัมภกทุกพระองค์ ในสมัยกรุงศรีอยุธยานี้ พระเจ้าแผ่นดินได้ทรงสร้าง พระอารามหลวง ขึ้นเป็นหลายพระอาราม เป็นต้นว่า วัดพระศรีสรรเพ็ชญ์ ที่สร้างขึ้นในบริเวณพระราชวัง เป็นที่บรรจุอัฏฐิธาตุของพระเจ้าแผ่นดินและเจ้านายในราชตระกูล แม้ราษฎรก็ได้สร้างวัดขึ้นไว้มากมาย เพราะถึงสมัยนี้ถือเป็นประเพณีว่าผู้ชายทุกคนควรจะต้องบวช เป็นเหตุให้มีจำนวนพระสงฆ์มากขึ้น เมื่อประเพณีบวชเรียนแพร่หลายขึ้นเช่นนี้ ผู้ที่บวช ก็บวชชั่วคราว แต่พรรษาเดียวโดยมาก คือ ถือเอาการศึกษาเป็นสำคัญของการบวช การเล่าเรียน

จึงเจริญขึ้นตามวัด จนวัดเป็นที่ซึ่งผู้ปกครองมักพาเด็กไปฝากเพื่อให้เล่าเรียน ทำนองเดียวกับโรงเรียนประชาบาลทุกวันนี้

ในรัชชสมัยของพระเจ้าบรมโกศ ราว พ.ศ. ๒๒๕๖ ตอนปลายสมัยศรีอยุธยา ครั้งนั้นลังกาเกิดการจลาจลเสื่อมสิ้นสมณวงศ์ เหตุด้วยเสียเมืองแก่พวกทมิฬ ครั้นพระเจ้ากิตติสิริราชสีห์กู้ความอิสสรภาพได้แล้ว ก็ขึ้นครองราชสมบัติในลังกา ตั้งราชธานีอยู่ที่สิงห์ขันธ์นคร (Kandy) มีพระราชประสงค์จะทรงตั้งสงฆมณฑลให้กลับมีขึ้นในสิงหลมณฑลทวีป (ลังกา) อย่างเดิม จึงตั้งราชทูตเชิญพระราชศาสน์เข้ามายังพระนครศรีอยุธยา ทูลขอพระมหาเถรกับพระสงฆ์ พระเจ้าบรมโกศโปรดให้อาราธนาพระราชาคณะ ๒ รูป คือพระอุบาลีองค์หนึ่ง พระอริยมุนีองค์หนึ่ง กับพระสงฆ์อีกสิบสองรูป ออกไปให้บรรพชาอุปสมบทแก่ชาวสิงหล กลับตั้งสมณวงศ์ขึ้นใหม่ในลังกาทวีป ยังเรียกว่า นิกายสยามวงศ์หรืออุบาลีวงศ์ อยู่จนตราบเท่าทุกวันนี้ ไทยกลับเป็นครูของลังกาไป

พระพุทธศาสนาสมัยธนบุรี

ในการที่พระนครศรีอยุธยาเสียแก่พะม่าข้าศึก พระพุทธศาสนาในประเทศสยามถึงความพินาศ พวกพะม่าเผาบ้านเมืองแล้วเก็บเอาทรัพย์สมบัติกวาดต้อนผู้คนไม่เลือก ว่าบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ไปเป็นชะเลยเสียมากกว่ามาก พุทธเจดีย์และพระไตรปิฎก อันเป็นหลักพระศาสนา

อันตรายไปเสียในครั้งนั้นเป็นอันมาก แม้ไทยตีได้บ้านเมืองคืนจากข้าศึกในไม่ช้า พระนครศรีอยุธยาก็ยับเยินเกินกำลังไทยที่มีอยู่ในเวลานั้นจะกลับตั้งเป็นราชธานีอีกได้ จึงจำต้องย้ายราชธานีลงมาตั้ง ณ กรุงธนบุรี พะม่าก็ยังพยายามเข้ามารบพุ่ง จะเอาประเทศสยามไว้ในอำนาจให้จงได้ ในรัชชสมัยของพระเจ้ากรุงธนบุรี ต้องทำศึกสงคราม ต่อสู้ พะม่า อยู่ไม่ขาด มีโอกาสที่จะฟื้นพระศาสนาเพียงเลือกหา พระภิกษุสงฆ์ ซึ่งยังเหลือ อยู่ตามหัวเมือง องค์ไหนรู้พระธรรมวินัยก็เอามาตั้งเป็นพระราชาคณะ ให้ว่ากล่าวสงฆมณฑลและให้เที่ยวสืบหาคัมภีร์พระไตรปิฎกตามที่ต่าง ๆ เอามารวบรวมตั้งหอ มนเทียรธรรมขึ้นใหม่ การยังไม่ทันสำเร็จก็ประจวบเหตุทำให้พระพุทธศาสนากลับเศร้าหมองไปอีก ด้วยพระเจ้ากรุงธนบุรีเกิดสัญญาวิปลาส สำคัญพระองค์ว่าเป็น อัจฉริยบุคคล บังคับให้พระสงฆ์กราบไหว้ ลงพระราชอาชญาแก่ สมเด็จพระสังฆราช ทั้ง พระราชาคณะและเหล่าพระภิกษุสานุศิษย์ ที่ไม่ ยอม กระทำ ตาม พระราชหฤทัย บ้านเมืองเลยเป็นจลาจล ถึงเกิดรบพุ่งกันเองในราชธานี

อนึ่งในตอนกลางรัชชกาลของพระเจ้ากรุงธนบุรีนี้ สมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก (พระพุทธยอดฟ้า) ไปตีเมืองเวียงจันทน์ได้ อัญเชิญพระพุทธปฏิมากรแก้วมรกต ลงมาจาก เวียงจันทน์ ประดิษฐาน ไว้ ที่ วัดแจ้ง ต่อมาถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รัชชกาลที่ ๑ จึงทรงอัญเชิญมาไว้ ที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม (วัดพระแก้ว) ดังทุกวันนี้ และเดี๋ยวนี้นับว่าเป็นพระพุทธรูปองค์ที่สำคัญที่สุดของประเทศสยาม

พระพุทธศาสนาสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติใน พ. ศ. ๒๓๒๕ นั้น ฝ่ายพระราชอาณาจักรมีราชการเป็นข้อสำคัญอยู่ ๒ อย่าง คือ

๑. ต้องปราบปรามจลาจลในราชธานี ซึ่งพระเจ้ากรุงธนบุรีได้ก่อให้เกิดขึ้น

๒. เตรียมต่อสู้ข้าศึก พะม่า ซึ่งยกมาตีเมืองไทย

ถ้าไม่ทรงทำการสองอย่างนี้สำเร็จได้ ไทยก็ต้องตกเป็นทาสของพะม่า เพราะฉะนั้นเมื่อทรงปราบปรามพวกที่ก่อการจลาจล ราบคาบแล้วจึงโปรดให้ย้ายราชธานีข้ามฟากจากธนบุรีมา สร้าง พระนครอมรรัตนโกสินทร์ข้างฟากตะวันออกฝั่งเดียว การย้ายพระนครครั้งนี้ทรงพระประสงค์จะให้พระนครใหม่รุ่งเรืองด้วย วัดวาอาราม เรือน พระศาสนา เหมือนเมื่อครั้งบ้านเมืองดีคือ ให้เหมือนเช่นมีอยู่ในพระนครศรีอยุธยาในกาลก่อน ข้อนี้พึงเห็นได้ด้วยพระราชวังก็ดี วัดก็ดี มักสร้าง ตามแบบอย่าง พระนครศรีอยุธยาตลอดจนชื่อวัด ก็มักขนานนามตามที่เคยมีในพระนครเก่า และถือเป็นคติสืบมาหลายรัชชกาล

รัชชกาลที่ ๑ ในรัชชกาลนี้ต้อง รบพุ่ง พะม่า เป็น ศึกใหญ่หลายคราว ไม่ใคร่มีโอกาสที่จะจัดการฝ่ายพุทธจักร ถึงกระนั้นพระองค์ก็ได้ฟื้นพระศาสนาหลายอย่าง คือ สร้างพระอารามหลวงขึ้นหลายพระอาราม เช่น พระศรีรัตนศาสดาราม และ วัดสุทัศน์ เมื่อทรงสร้างวัดขึ้น

แล้วก็อัญเชิญพระพุทธรูปของโบราณมาบุรณปฏิสังขรณ์ แล้วประดิษฐาน ไว้ตามพระอารามที่สร้างขึ้นใหม่กว่าพันสองร้อยองค์ เช่นพระศรีสากยมุนี วัดสุทัศน์ ที่เชิญมาจากเมืองสุโขทัย และพระโลกนาถวัดพระเชตุพน ซึ่งเชิญมาแต่วัดพระศรีสรรเพ็ชญ์ในพระนครศรีอยุธยา เป็นต้น ส่วนสงฆมณฑลนั้น ก็ทรงกำจัดพวกอสัตย์สอพลอครั้งกรุงธนบุรี แล้วเลือกสรร ตั้งแต่ง พระภิกษุ ซึ่ง ซื่อสัตย์ทรง คุณธรรม ตั้งเป็น พระราชาคณะผู้ใหญ่ผู้น้อย และทรงอุดหนุนให้ศึกษาพระธรรมวินัยโดยพระราโชบาย เป็นต้นว่ามีพระราชปุจฉาให้พระราชาคณะถวายวิสัชชนาเนือง ๆ โดยมีพระประสงค์จะให้ต้องค้นคว้าสอบสวนพระไตรปิฎกอยู่เสมอ ส่วนพระไตรปิฎกก็โปรดให้หาฉะบับรวบรวมต่อมา ครั้นสำเร็จให้ประชุมสงฆ์ทำสังคายนาพระธรรมวินัยสร้างพระไตรปิฎกอันเห็นว่าถูกต้องเป็นฉะบับหลวง แล้วให้ลอกคัดไปไว้ศึกษาพระธรรมวินัยตามพระอารามต่าง ๆ

การซึ่ง พระบาทสมเด็จ พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ฟื้น พระพุทธศาสนาครั้งนั้นไม่ได้อาศัยประเทศอื่น เพราะลังกา ก็เกิดยุคเข็ญจวนจะตกอยู่ในอำนาจชาวยุโรป เขมร ก็เสื่อมจวนจะหมดราชวงศ์ มอญ ก็อยู่ในอำนาจพะม่า พะม่า เองเล่าก็เป็นศัตรู การฟื้น พระพุทธศาสนาเมื่อรัชชกาลที่ ๑ จึงควรสรรเสริญว่าทำได้ โดยลำพังไทย

รัชชกาลที่ ๒ ในรัชชกาลนี้ถึงไม่มีศึกใหญ่ก็ยังเตรียมการสงครามอยู่เป็นนิตย์ ด้วยพะม่าไม่สิ้นปรารถนาที่จะมาตีเมืองไทย และญวน ก็เกิดเป็นศัตรูขึ้นอีกทางหนึ่ง กระนั้นยังได้ทรงฝักใฝ่ทางพระพุทธ-

ศาสนามาก ได้ปฏิสังขรณ์วัดอรุณราชวราราม (วัดแจ้ง) บุรณะวัดโมลีโลก แต่ได้จัดการซึ่งควรนับได้ว่าสำคัญในการบำรุงพระศาสนาอย่างหนึ่ง คือแก้ไขวิธีสอบความรู้พระสงฆ์ซึ่งเล่าเรียนพระปริยัติธรรม แต่ก่อนมาวิธีสอบความรู้ภาษามคธกำหนดเป็นสามชั้น พระภิกษุสามเณรองค์ใดสามารถแปลพระสูตรได้ ทรงตั้งเป็นเปรียญตรี ถ้าแปลได้พระวินัยทรงตั้งเป็นเปรียญโท ถ้าแปลได้จนพระปรมัตถ์ นับว่าแปลได้ทั้งพระไตรปิฎกทรงตั้งเป็นเปรียญเอก วิธีสอบความรู้เช่นนี้ความรู้ไม่สู้แตกฉาน ถึงรัชชกาลที่ ๒ จึงแก้ใหม่เปลี่ยนกำหนดชั้นเป็นเก้าประโยค ใครสอบได้ตั้งแต่สามประโยคขึ้นไปจึงนับว่าเป็นเปรียญ เรียกตามลำดับชั้นว่าเปรียญสามประโยค เปรียญสี่ประโยคขึ้นไปจนเปรียญเก้าประโยค กำหนดคัมภีร์ที่ใช้เป็นหลักสูตรให้ยากขึ้นไปโดยลำดับ ความรู้ภาษามคธของผู้ที่ได้เป็นเปรียญ ก็รุ่งเรืองยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อน

อนึ่งในรัชชกาลที่ ๒ การติดต่อระหว่างสยาม กับ ลังกา กลับเริ่มขึ้นอีก เหตุด้วยพระสังฆราช ในเมืองลังกาให้พระภิกษุเชิญพระบรมสารีริกธาตุกับต้นโพธิลังกา เข้ามาถวาย ครั้นพระองค์ทรงทราบว่า เมืองลังกาตกเป็นของฝรั่ง ก็ทรงปริวิตกถึงพระพุทธศาสนา จึงทรงจัดส่งพระสงฆ์ ๗ รูปเป็นสมณทูตให้ออกไปสืบพระศาสนาในลังกา แต่นั้นมาก็มีการคมนาคมระหว่าง ลังกา กับ สยาม ในกิจแห่งพระศาสนาสืบมาเนือง ๆ

รัชชกาลที่ ๓ ทรงศรัทธาอุตสาหะในการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาทั้งการสร้างและปฏิสังขรณ์พระอารามหลวง การสร้างพระไตรปิฎก

และการเล่าเรียนพระปริยัติธรรม ตลอดจนการแปลคัมภีร์ต่าง ๆ จากภาษามคธออกเป็นภาษาไทย ก็ทรงขวนขวายอุดหนุนมาก วัดและหนังสือฝ่ายพระพุทธศาสนาในกรุงเทพ ฯ นี้ นับว่าเกิดขึ้นในรัชชกาลที่ ๓ มากกว่ารัชชกาลอื่นแต่ก่อนมา

ข้อสำคัญในพระพุทธศาสนาซึ่งเกิดขึ้นในรัชชกาลที่ ๓ คือ อาศัยพระปรีชาญาณของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (เจ้าฟ้ามงกุฎ) ซึ่งทรงผนวชเป็นพระภิกษุอยู่ตลอดรัชชกาลที่ ๓ ได้ทรงเล่าเรียนรอบรู้พระไตรปิฎกแตกฉานเป็นอัศจรรย์ผิดกับผู้อื่น ด้วยผู้อื่นแม้จะเล่าเรียนรู้ภาษามคธเชี่ยวชาญ จนอ่านพระไตรปิฎกเข้าใจได้แจ่มแจ้ง ก็มิได้คิดวินิจฉัยความในพระไตรปิฎก เชื่อถือแต่ตามมติที่อาจารย์สั่งสอนมาเป็นตำรา แต่พระองค์ทรงพิจารณาความในคัมภีร์ต่าง ๆ ซึ่งนับอยู่ในพระไตรปิฎกเห็นว่าเป็นหนังสือซึ่งพระโบราณาจารย์ทั้งหลายแต่งตาม อัตตโนมัติซับซ้อนกันมาหลายยุคหลายคราว ความที่แตกต่างกันก็มีมาก ทรงวินิจฉัยเปรียบเทียบเลือกเอา แต่ที่ ทรงเห็นว่าถูก ต้องตาม หลักฐานแห่งพระธรรมวินัย แล้วทรงประพฤติตามลัทธินั้น จึงเกิด "ลัทธิธรรมยุตติกา" ขึ้น และแพร่หลายสืบมาจนทุกวันนี้ นอกจากนี้พระองค์ยังทรงเป็นพระราชธุระเสาะหาคัมภีร์พระไตรปิฎกฉะบับต่าง ๆ ทั้งในลังกาทวีป และในเมืองรามัญ เอามารวบรวมและสอบสวนกับต้นฉะบับที่มีอยู่ในประเทศสยาม ได้ทรงรับเป็นพระราชธุระแต่งสมณทูตไปลังกาหลายคราว ทั้งรับเลี้ยงพระสงฆ์ลังกาซึ่งเข้ามายังสยามจนตลอดรัชชกาลที่ ๓

ตำราคู่มือประวัติศาสตร์เรียบเรียงตามหลักสูตรของกระทรวงธรรมการ

สำหรับมัธยมตอนปลาย

บูรพประเทศ

ตอน

พระพุทธศาสนา

ราชบัณฑิตยสภา THE ... INSTITUTE ๑๒ ... ๒๔๗๔

ผู้รวบรวม

นายชัด มหาขันธ์ ครู ร. ร. มัธยมวัดเทพศิรินทร์

นายเพื่อง รัชตพันธุ์ ป. ม. ครู ร. ร. มัธยมวัดเทพศิรินทร์

นายปราโมทย์ จันทวิมล อาจารย์ ร. ร. มัธยมวัดปทุมคงคา

นายกี่ ศุนวัต อาจารย์ ร. ร. มัธยมวัดเทพศิรินทร์

พิมพ์ครั้งที่สอง ๑๐๐๐ ฉะบับ

วันที่ ๒๕ พฤษภาคม พ. ศ. ๒๔๗๔

มีกรรมสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ

ราคาเล่มละ ๕๐ สตางค์

รัชชกาลที่ ๔ เมื่อ พระบาทสมเด็จ พระจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติ ก็มิได้ทรงเปลี่ยนแปลงคติสงฆมณฑล ให้เป็นธรรมยุตติกา จึงคงมีนิกายอยู่ ๒ นิกาย คือ "มหานิกาย" (นิกายเดิม) กับธรรมยุตติกนิกาย (นิกายใหม่) สืบมาจนทุกวันนี้ และอยู่ในฐานะเสมอกัน การสร้างวัดวาอารามนั้น ทรงเห็นว่ารัชชกาลที่ ๓ สร้างมากพอแล้ว ก็ทรงสร้างแต่เพียงเล็กน้อย มีวัดราชประดิษฐ์ วัดมงกุฎกษัตริยาราม วัดโสมนัสวิหาร และวัดประทุมวัน นอกจากนี้ทรงสร้างตามหัวเมืองเป็นพื้น การศึกษาพระปริยัติธรรมซึ่งพระองค์ได้ทรงเป็นประธานมาแต่ครั้งยังทรงผนวช ก็คงเป็นแต่ให้รักษาแบบแผนและทำนุบำรุงมิให้เสื่อมทราม ในรัชชกาลที่ ๔ ได้ทำทางพระราชไมตรีกับนานาประเทศ อาศัยเหตุนี้ จึงกลับเริ่มมีการ ติดต่อกับ อินเดีย ในเรื่องพระพุทธศาสนา ซึ่งนับว่าเริ่ดร้างมากว่า ๕๐๐ ปี ได้พระพุทธรูปอินเดียและเมล็ดพันธุ์ พระศรีมหาโพธิ์ที่พุทธคยา มาอีกในครั้งนี้ อนึ่งการบำรุงพระพุทธศาสนาลัทธิมหายานกลับมีขึ้นอีกใน ประเทศสยามใน รัชชกาลที่ ๔ ด้วย

รัชชกาลที่ ๕ การอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงประพฤติตามรัชชกาลที่ ๔ ทรงทำนุบำรุงพระสงฆ์ทั้งธรรมยุตติกาและมหานิกายเสมอกัน และได้ทรงตั้งพระสงฆ์ญวนและจีน อันถือลัทธิมหายานซึ่งรัชชกาลที่ ๔ ทรงเริ่ม ทำนุบำรุงนั้นให้มีสมณศักดิ์เป็นตำแหน่งพระครูพระอาจารย์และ ฐานานุกรม ขึ้นอีก แผนกหนึ่ง การสร้างพระอารามก็ทรงสร้างแต่จำนวนน้อยตามอย่างรัชชกาล

ที่ ๔ มีวัดราชบพิธ วัดเบ็ญจมบพิตร์ และวัดเทพศิรินทราวาส ซึ่งทรงสร้างอุทิศถวายสมเด็จพระราชชนนี

พระธรรมเจดีย์ชั้นเดิมสร้างคัมภีร์ใบลานอย่างสมัยศรีอยุธยา เมื่อ พ. ศ. ๒๔๓๑ พระองค์ได้ ทรง อาราธนา พระ ราชาคณะ ให้ ช่วย กัน ชำระคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษามคธ และทรงพระราชศรัทธาให้ยกขึ้นสู่อักษรพิมพ์ เป็นเหตุให้พระไตรปิฎกนั้นแพร่หลายไปถึงทั่วทุกประเทศ ได้เป็นหลักการเล่าเรียนพระไตรปิฎกอยู่จนทุกวันนี้ ด้วยไม่มีประเทศใดจะทำได้มาแต่ก่อน

ใน พ. ศ. ๒๔๔๑ มีผู้ขุดพบที่บรรจุอัฏฐิธาตุที่เมืองกบิลพัสดุ์ มีอักษรจารึกเป็นอย่างเก่าที่สุดใน อินเดีย บอกไว้ว่าเป็นพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า คือ ส่วนซึ่งกษัตริย์ศากยราชได้ ไปเมื่อครั้งถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระ อุปราชอินเดีย ได้ส่ง พระบรมสารีริกธาตุนี้เข้ามา ถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพราะเห็นว่า สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามเป็นกษัตริย์พระองค์เดียวที่เป็นพุทธศาสนูปถัมภก ครั้งนั้นพวกที่นับถือพระพุทธศาสนาในนานาประเทศ คือ ญี่ปุ่น, พะม่า, ลังกา, ไซบีเรีย, ต่างแต่งทูตเข้ามาทูลขอพระบรมธาตุ ก็ได้แบ่งพระราชทานไปตามประสงค์ พระบรมธาตุที่เหลือนั้นโปรดให้สร้างเจดีย์ทองสัมฤทธิ์เป็นที่บรรจุประดิษฐานไว้ ในคูหาพระสถูปบนยอดบรมบรรพตวัดสระเกศ เป็นที่สักการบูชาของมหาชนมาจนทุกวันนี้ เรื่องพระบรมธาตุเป็นข้อสำคัญที่แสดงให้เห็นว่า พุทธศาสนิกชนในนานาประเทศต่างยอมยกสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามเป็นเอกอัครศาสนูปถัมภกมาแต่ครั้งนั้น

รัชชกาลที่ ๖ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในเมื่อพระองค์เป็นอัครศาสนูปถัมภก ก็ทรงเจริญรอยตามรัชชกาลที่ ๔ และที่ ๕ ได้ทรงเอาพระหฤทัยใส่ในการศึกษาพระพุทธศาสนามาก เช่นได้ทรงแต่งหนังสือเรื่องพระพุทธเจ้าตรัสรู้อะไร เทศนาเสือป่า ฯ ล ฯ หนังสือเหล่านี้ล้วนสั่งสอนและเร้าใจประชาชนให้ใส่ใจต่อพระพุทธศาสนายิ่งขึ้น นับว่าพระพุทธศาสนาได้เจริญเรื่อยมา การศึกษาอันเกี่ยวด้วยพระพุทธศาสนาก็ได้จัดให้วิเศษขึ้นกว่าแต่ก่อน พระสงฆ์ในสมัยนี้ได้เล่าเรียนมากทั้งในกรุงและหัวเมือง การปกครองคณะสงฆ์ก็เป็นระเบียบเรียบร้อยและกว้างขวาง นับได้ว่าพระพุทธศาสนาเจริญดีมาตลอดรัชชกาล

รัชชกาลที่ ๗ ในการที่พระองค์ทรงรับรัชชทายาทเป็นเอกอัครศาสนูปถัมภกอยู่พระองค์เดียวในโลก พระองค์ได้ทรงเป็นพระธุระในการทำนุบำรุงพระศาสนาให้เจริญ โดยเต็มพระปรีชาสามารถ มีเป็นต้นว่าโปรดให้ชำระและพิมพ์พระไตรปิฎกเหมือนอย่างพระบรมชนกนาถ (รัชชกาลที่ ๕) อีกครั้งหนึ่ง พระไตรปิฎกชุดใหม่นี้พิมพ์เรียบร้อยดีขึ้นกว่าครั้งก่อน และพิมพ์ในเวลาต้องการของนานาประเทศ การที่ทรงสร้างพุทธเจดีย์เป็นที่ระลึกเช่นนี้ นับว่าเป็นเกียรติยศแก่ประเทศสยาม เพราะประเทศอื่นแม้ที่ประชาชนนับถือพระพุทธศาสนาก็ไม่สามารถกระทำได้ เป็นการเฉลิมพระเกียรติยศพระองค์เอง และเป็นการสืบอายุพระพุทธศาสนาให้ถาวรยิ่งขึ้น สมดังที่มีพระราชประสงค์จะให้เป็นที่ระลึกและอุทิศพระราชกุศลถวายแด่สมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช (รัชชกาลที่ ๖)

หน้าวัดราชบพิธ ถนนเฟื่องนคร
ผู้พิมพ์
วันที่ ๒๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๔